

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра педагогіки

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Т. О. Дороніна
(підпис) (прізвище, ініціали)

«__» _____ 20__ р.

Реєстраційний № _____

«__» _____ 20__ р.

ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В
ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Магістерська робота

студента групи: _____ ЗОПНм-22
(шифр групи)

ступінь вищої освіти: _____ магістр

спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки
(шифр і назва спеціальності)

_____ Чулкова Руслана Олексійовича
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Керівник: _____ кандидат педагогічних наук,
_____ доцент Іванова В. В.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Чулков Руслан Олексійович, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав і не одержував недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ	8
1.1. Понятійно-категоріальний вимір дослідження проблеми формування активної професійної позиції майбутніх учителів.....	8
1.2. Зміст, структура, рівні та етапи формування активної професійної позиції учителя у процесі фахової підготовки.....	17
1.3. Педагогічні умови формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки.....	28
Висновки до першого розділу	38
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ У КРИВОРІЗЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ	40
2.1. Вивчення стану проблеми у практиці закладу вищої освіти.....	40
2.2. Перевірка педагогічних умов формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки.....	46
2.3. Методичні рекомендації щодо формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки.....	57
Висновки до другого розділу	59
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	68

ВСТУП

Актуальність теми. Світові процеси глобалізації, культурної інтеграції позначаються на визначенні пріоритетних напрямів розвитку вітчизняної освіти, зокрема вищої освіти, орієнтованої на підвищення якості підготовки фахівців. Ці низка державних нормативних документів (Закон України «Про освіту» [21], Закон України «Про вищу освіту» [19], Національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)[13] та ін.) підкреслюють необхідність якісної підготовки освіченого, креативного, висококваліфікованого, конкурентоспроможного на ринку праці фахівця з активною професійною позицією.

Проблема модернізації вищої педагогічної освіти нерозривно пов'язана з підготовкою вчителя нової генерації. Підготовка майбутніх учителів до професійної діяльності має відповідати сучасним викликам і узгоджуватися із затвердженим Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства професійним стандартом «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» [52] та Концепцією Нової української школи [40].

У Концепції Нової української школи зазначено, що «одним із ключових компонентів формули Нової української школи є «умотивований учитель, який має свободу творчості і розвивається професійно» [40]. Це означає, що в діяльності учителя Нової української школи не може бути місця пасивності, інертності, стандарту, шаблону, а навпаки, має виявлятися активно-діяльнісне ставлення до обраної професійної сфери, прагнення до підвищення власного професійного рівня, до постійного самовдосконалення, що в першу чергу стосується характеру діяльності педагога, спрямованості його позиції.

Саме тому надзвичайно важливим завданням є формування у майбутніх учителів у процесі фахової підготовки позитивної мотивації до педагогічної праці, готовності до виявлення ініціативи та конкурентоспроможності, до

самореалізації. Тому становлення майбутнього вчителя у процесі фахової підготовки передбачає не тільки озброєння системою професійних знань, умінь та навичок, а й формування в них активної професійної позиції задля успішної реалізації соціальних запитів та професійно-особистісних інтересів.

Проблеми професійного становлення вчителя, пошуку ефективних шляхів удосконалення його професійної підготовки торкалися у своїх наукових працях вітчизняні вчені: В. Андрющенко [1], І. Бех [2], М. Євтух [16], І. Зязюн [22], С. Вітвицька [8], С. Гончаренко [9], О. Глузман [11], О. Дубасенюк [14], Л. Кондрашова [26], В. Луговий [36], О. Мороз [39], О. Пехота [44], Т. Садова [53], В. Сластьонін [39], Т. Туркот [59] та ін.

Формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі професійної підготовки досліджували вітчизняні вчені: О. Літовка [33], І. Луценко [35], Л. Красовська [27], Д. Пріма [48], О. Темченко [57], С. Щербина [68] та ін.

В аспекті гуманізації та демократизації шкільного життя формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти є актуальною і практично значущою науковою проблемою, яка потребує теоретичного обґрунтування та практичного впровадження.

Актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми магістерського дослідження: **«Формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки в закладах вищої освіти»**.

Тему магістерської роботи затверджено на засіданні кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету (протокол № 3 від 27 жовтня 2022 року) та радою фізико-математичного факультету Криворізького державного педагогічного університету (протокол № 3 від 3 листопада 2022 року).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та перевірці педагогічних умов формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження** :

1) на основі опрацювання наукової літератури обґрунтувати теоретичні основи формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки;

2) з'ясувати сутність ключових понять дослідження («позиція», «позиція особистості», «педагогічна позиція», «професійна позиція», «активна професійна позиція майбутнього вчителя»);

3) розкрити зміст, структуру, рівні та етапи формування активної професійної позиції майбутнього вчителя у процесі фахової підготовки;

4) обґрунтувати педагогічні умови формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки;

5) дослідити рівень сформованості активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки (на прикладі Криворізького державного педагогічного університету);

6) підготувати методичні рекомендації щодо формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки.

Об'єкт дослідження – процес формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз наукової літератури з метою визначення теоретичних основ означеної проблеми дослідження, розробки теоретико-методологічних основ дослідження; синтез, порівняння, узагальнення психолого-педагогічної, методичної літератури, статей у періодичних виданнях, матеріалів наукових досліджень з даної проблеми; абстрагування, прогнозування, індукція, дедукція, класифікація – для визначення сутності базових понять дослідження, змісту, структури, рівнів та етапів формування активної професійної позиції майбутнього вчителя у процесі фахової підготовки; проєктування – дидактичних ігор, творчих завдань; систематизація отриманої інформації – для формулювання висновків

дослідження; емпіричні: педагогічне спостереження за майбутніми учителями в процесі їхньої фахової підготовки, діагностичні методики (бесіди, анкетування, тестування, ігрові та проєктивні методики діагностики) – для визначення рівнів сформованості активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки.

Практична значущість одержаних результатів полягає у тому, що результати дослідження можуть слугувати підґрунтям для подальшого формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки.

Наукова новизна полягає у розкритті педагогічних умов формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки, вивченні досвіду роботи викладачів Криворізького державного педагогічного університету у визначеному напрямі.

Джерельну базу дослідження становлять:

– державні документи, якими визначено необхідність якісної підготовки майбутніх вчителів: Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») [13], Закони України «Про освіту» [21], «Про вищу освіту» [19];

– інтерпретаційні джерела науково-теоретичного характеру (вітчизняні науково-періодичні видання, які містять публікації, що висвітлюють проблему дослідження).

Апробація результатів роботи. Матеріали дослідження було висвітлено на засіданнях кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету та обговорено на регіональному науково-практичному семінарі на тему: «Інноваційний розвиток сучасної освіти: від теорії до практики» (30 березня 2022 р., м. Кривий Ріг), регіональному науково-практичному семінарі на тему: «Неперервна освіта в контексті глобалізаційних змін: шляхи подолання контраверсійності» (23 березня 2023 р., м. Кривий Ріг).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 70 найменувань, додатків. Загальний обсяг роботи складає 69 сторінок, із них 60 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1. Понятійно-категоріальний вимір дослідження проблеми формування активної професійної позиції майбутніх учителів

З 90-х років ХХ століття у філософській, психолого-педагогічній літературі актуалізується проблема формування професійної позиції учителя.

Процес формування активної професійної позиції майбутніх учителів потребує в контексті наукового пошуку уточнення сутності ключових понять, як-от: «позиція», «позиція особистості», «педагогічна позиція» («позиція педагога»), «активність», «активна професійна позиція».

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови дефініція *позиція* (від лат. *positio*) означає положення, постава, точка зору, розташування чогось, ставлення до когось чи до чогось, яке визначає поведінку суб'єкта; це поведінка, яка зумовлена цією точкою зору, ставленням [6].

У Сучасному тлумачному психологічному словнику В. Шагара зазначено, що «*позиція* (від лат. *positio* – положення, розташування) – стійка система відносин людини до певних сторін дійсності, що проявляється у відповідній поведінці та вчинках; інтегральна, найбільш узагальнена характеристика положення індивіда в статусно-рольовій внутрішньо-груповій структурі. Позиція – утворення, що розвивається; зрілість її характеризується несуперечністю і відносною стабільністю» [65, с. 347].

У Словнику-довіднику з професійної педагогіки *позиція* (від лат. *position*) тлумачиться як «усталена система відношень людини до визначених сторін дійсності, що проявляється у відповідній поведінці; положення людини у статусно-рольовій внутрішньо-груповій структурі» [54, с. 143].

О. Літовка визначає «позицію» як усвідомлену систему ставлень людини до діяльності, навколишнього світу; як прояв соціальних ролей особистості; як компонентструктури особистості, який відображає її суб'єктність [33, с. 99].

Тож, можна стверджувати, що позиція – не результат, а передумова й умова розвитку особистості та її свідомості. Позиція – це процес самостійної діяльності особистості, що проявляється в моральному виборі.

У Словнику-довіднику з професійної педагогіки також уточнюється поняття внутрішня позиція особистості та життєва позиція особистості.

«*Внутрішня позиція (inner position)* – система соціальних установок людини, тісно пов'язаних з її потребами, що визначає основний зміст і спрямованість діяльності у той чи інший період життя» [54, с. 45].

«*Життєва позиція (vital position)* – це спосіб самовизначення особистості в житті, узагальнений на основі її життєвих цінностей, який відповідає основним її нахилам. Він являє собою результат взаємодії особистості з її власним життям і є її особистим надбанням» [54, с. 71].

У Сучасному тлумачному психологічному словнику В. Шагара зазначено «*позиція соціальна* – місце, положення індивіда або групи в системі відносин у суспільстві, обумовлене рядом специфічних ознак, яке регламентує стиль поведінки; функціональне місце, що може зайняти людина відносно інших людей. Насамперед характеризується сукупністю прав і обов'язків. Зайнявши таку позицію, людина повинна виконувати певну соціальну роль. У цьому значенні – синонімічна поняттю статусу» [65, с. 347]. *Соціальна позиція* – це система відношень та взаємодій в яких педагог реалізує себе.

Тож, можна стверджувати, що позиція – не результат, а передумова й умова розвитку особистості та її свідомості. Позиція – це процес самостійної діяльності особистості, що проявляється в моральному виборі.

У XIX столітті австрійський лікар, психолог А. Адлер ввів у науковий обіг термін «позиція» в значенні «позиція особистості», розглядаючи цей термін як життєву позицію особистості загалом, як основу становлення людини до світу й навколишньої дійсності.

Аналізуючи точку зору відомих психологів (С. Рубінштейна, А. Леонтєва), дослідник Д. Пріма зауважує, що «позиція характеризує певний рівень свідомості особистості, коли завдяки свідомості особистість набуває здатності зайняти певну позицію по відношенню до життя» [48, с. 234]. Науковець також наголошує, що «позиція не результат, а передумова й умова розвитку особистості та її свідомості, оскільки необхідність зайняти ту чи іншу позицію, визначитися у своєму ставленні до життя об'єктивно виникає перед кожною людиною на певному етапі її життєвого шляху.

Поділяючи точку зору науковців (В. Мижерикова, М. Єрмоленко) Д. Пріма зазначає, що «позиція педагога – це система інтелектуальних, вольових і емоційно-ціннісних стосунків до світу, педагогічної дійсності і педагогічної діяльності, які є джерелом його активності» [48, с. 234]. Тож, з одного боку педагогічна позиція визначається вимогами, очікуваннями і можливостями, що пред'являються і надаються учителю суспільством. А з іншого боку, передбачає врахування дію внутрішніх джерел активності особистості педагога – його нахилів, переживань, мотивів, цілей, ціннісних орієнтацій, ідеалів, всього того, що визначає світогляд особистості. Характер, соціальні орієнтації, тип громадянської поведінки і діяльності проявляються у позиції педагога.

Професійна позиція педагога формується в процесі професійної підготовки та на протязі всього його під час професійної самореалізації. Соціальна позиція є основою професійної позиції педагога.

«Професійна позиція (professional position) – складна система цінностей особистості, де установки, інтереси, світоглядні категорії і ставлення суб'єкта до загальнолюдських цінностей на єдиній основі регулюють практичну діяльність» [54, с. 153].

Конструктивним у площині окресленої проблеми нам видається твердження, наведене у Словнику-довіднику з професійної педагогіки, що *«професійна позиція педагога (teacher's professional position) – це система його моральних, інтелектуальних, вольових, емоційних, економічних*

відношень та різного роду зовнішніх впливів педагогічної дійсності, які поряд з внутрішніми факторами являються джерелом його професійної активності» [54, с. 153].

Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що в ній робиться акцент на різні сторони професійної позиції, яка виступає складним особистісним утворенням, показником професіоналізму вчителя. Так, Р. Хмельюк досліджує систему професійного становлення майбутніх педагогів та відмічає необхідність систематичної роботи з розвитку мотиваційної сфери особистості. На її думку, професійна спрямованість виступає важливою складовою професійної позиції учителя.

Щоб обґрунтувати сутність поняття активна професійна позиція вчителя з'ясуємо сутність поняття «активність».

У філософському енциклопедичному словнику В. Шинкарука визначено, що «*активність* (від лат. *activus* – дієвий, практичний) – одна з характерних рис способу життєдіяльності соціального суб'єкта (особистості, соціальної групи, історичної спільноти, суспільства в цілому), що відображає міру (рівень) спрямованості його здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрації вольових, творчих зусиль на реалізацію нагальних потреб, інтересів, цілей, ідеалів» [60, с. 15].

У Сучасному тлумачному психологічному словнику В. Шагара наголошено, що «у вітчизняній психології особистість характеризується *активністю* – прагненням суб'єкта вийти за власні межі, розширити сферу діяльності, діяти за межами вимог ситуації та рольових приписувань» [65, с. 307].

Активність є важливим засобом формування індивідуальності, ціннісних орієнтацій особистості. Тому основою навчання у закладі вищої освіти має стати особистісно-орієнтоване навчання і виховання майбутніх учителів. Учитель є носієм та виразником загальнолюдської культури, взірцем високоморальної поведінки та високої культури міжособистісного спілкування. Подолати існуюче у шкільній практиці протиріччя між вимогами до

вчительської праці, яка має бути індивідуально-творчою та типовою заформалізованістю підготовки майбутнього учителя до професійної діяльності можна, якщо під час підготовки у закладі вищої освіти подбати про формування і розвиток особистості учителя як творчої індивідуальності. Педагогічна діяльність за своєю суттю – це творчий процес, оскільки спрямована на формування особистості здобувача освіти як індивідуальності і потребує особливого підходу. Творчість педагога передбачає комплексне використання ним у професійній діяльності всієї сукупності базових теоретичних знань та практичних умінь, вміння бачити нові проблеми у зовнішньо знайомій ситуації та знаходити шляхи їх вирішення, здатність самостійно комбінувати вже відомі способи професійно-педагогічної діяльності, пошук нових способів рішення виникаючих педагогічних проблем.

Творчий процес завжди індивідуальний, тому необхідно персоніфікувати професійно-педагогічну підготовку майбутніх учителів, спрямувавши всі зусилля здобувачів освіти педагогічного закладу вищої освіти не тільки на оволодіння технологією розвитку особистості учня, але й власної особистості. Тому в умовах сьогодення важливим є створення в педагогічному закладі вищої освіти умов для повного і всебічного розвитку інтересів та можливостей майбутніх учителів, для оволодіння ними загальнолюдською та педагогічною культурою. Також доцільно подбати про створення системи керування професійним зростанням майбутніх учителів, до якої належать і стиль діяльності. Результатом керування професійним становленням та зростанням має стати професійна позиція, котра акумулює в собі особистісні якості учителя, його педагогічні здібності і прагнення до творчого виконання своїх обов'язків.

Становлення професійної позиції вчителя має відбуватися ще в студентські роки. Активність, самостійність та творчість учителя у вирішенні управлінських задач в шкільній практиці визначається його професіоналізмом, відношенням до обраної професійної діяльності, професійними установками та стилем діяльності.

Д. Пріма зауважує, що професійна позиція – невід’ємна частина професіоналізації особистості, «котра проявляється в удосконаленні знань, умінь, навичок і здібностей людини і виробленні на їх основі ставлення до професії, принципів, правил поведінки у трудовій діяльності, певній стійкій точці зору на основі питання, що стосуються конкретної професійної діяльності» [48, с. 234].

О. Літовка наголошує, що «професійна позиція віддзеркалює домінуючі й вибіркові ставлення людини до того, що є для неї суттєвим, є проявом соціальних ролей особистості; відображає усвідомлену систему ставлень людини до професійної діяльності» [34].

Н. Лабунська подаючи характеристику професійній позиції майбутнього учителя початкової школи зазначає, що вона вимагає розгляду його світоглядної, професійно-педагогічної та пізнавальної спрямованості, тобто, провідним компонентом професійної позиції педагога є навченість як особистісна якість [32].

Слушною є думка Л. Красовської, котра вважає, що «професійна позиція особистості інтегрує індивідуальні й професійні риси людини, зумовлюється її знаннями й уміннями. Результативною професійною позицією є активна позиція, яка забезпечує постійний професійний розвиток особистості загалом» [27, с. 18].

О. Мороз і В. Сластьонін стверджують, що «професійна позиція вчителя має різні контексти, а саме:

– педагогічно-особистісний (індивідуальне ставлення вчителя до кожного учня);

– професійно-педагогічний (прагнення педагога до професійно якісного виконання своєї роботи, до саморозвитку)» [39].

С. Щербина, обґрунтовуючи гуманістичну спрямованість шкільної освіти, пов’язує її реалізацію з позицією учителя. Успіх гуманізації освітньо-виховного процесу багато в чому залежить від позиції педагога, стиля його спілкування та керівництва навчально-виховною діяльністю учнів, від того,

наскільки йому вдасться забезпечити контакт з учнями. Гуманістична позиція, вільна від диктату, формалізму позитивно впливає на формування особистості учня. На думку дослідниці, професійна позиція особистості поєднує у собі індивідуальні й професійні риси людини, зумовлюється її знаннями й уміннями. Професійна позиція має формуватися ще в студентські роки, саме під час навчання в педагогічному закладі вищої освіти майбутні учителі мають брати активну участь у постановці, обговоренні та вирішенні навчальних проблем, необхідно змінити позицію майбутніх учителів з пасивних слухачів на активних учасників і організаторів освітнього процесу, переорієнтувати установки майбутніх педагогів з інформативної сторони навчання на систему міжособистісної взаємодії у системі відношень «учитель-учень». Результативною професійною позицією є активна позиція, яка забезпечує постійний професійний розвиток особистості.

Щодо характеристики професійної позиції як стійкої системи становлення вчителя до учня, до себе, до колег, що і визначає його поведінку, поділяємо точку зору Д. Пріми, котрий стверджує, що «професійна позиція виражає також професійну самооцінку, рівень домагань учителя, його ставлення до того місця в системі громадських стосунків у школі, яке він займає, і те, на яке він претендує» [48, с. 234].

Тому саме спеціальна підготовка майбутніх учителів в педагогічному закладі вищої освіти має орієнтувати їх у виборі правильної педагогічної позиції, важливими характеристиками якої є активність та творчість, нестандартний підхід до виконання педагогом професійних функцій. Професійна позиція формується на підґрунті суспільного досвіду та осмислення професійно-значущих цілей діяльності. Проблема, на думку Л. Кондрашової, полягає в тому, щоб ще за роки навчання в педагогічному закладі вищої освіти розвивати у майбутніх учителів здібність до осмислення провідних цілей педагогічної діяльності, стимулювати в них бажання працювати в обраній професійній сфері та закріпити творчий стиль діяльності. Науковиця зауважує, що, на жаль, зміст професійної підготовки майбутніх учителів найчастіше

обмежується засвоєнням знань, умінь та навичок, а особистість учителя, його інтелект, моральні та духовні сили, їх розвиток, нерідко залишаються поза увагою. Підготовка творчої особистості в умовах шкільного навчання неможлива без переміщення центра активності з учителя на кожного учня. А це не можливо здійснити без активізації професійної позиції учителя в педагогічній діяльності. Становлення учителя, його активної професійної позиції є в першу чергу формуванням його як особистості, як індивідуальності.

В умовах сьогодення закладам базової середньої освіти потрібні вчителі, які мають активну професійну позицію, спроможні творчо вирішувати різноманітні завдання навчання і виховання підростаючих поколінь. Успіх гуманізації освітнього процесу закладів базової середньої освіти багато в чому залежить від позиції учителя, стиля його діяльності та керівництва навчально-виховною діяльністю учнів, від того, наскільки йому вдається забезпечити контакт зі школярами. Існує залежність між характером професійної позиції учителя і результатами педагогічної праці, стилем діяльності та спілкування, а також психологічною атмосферою освітнього процесу.

Узагальнюючи думки науковців на зміст поняття професійна позиція загальним у їх поглядах є те, що позиція визначається ними як ставлення фахівця до професії і до себе в ній, що виявляється у діяльності. *Професійна позиція* – це особистісно-професійна якість, яка базується на розвитку ціннісно-сміслових стосунків до педагогічної професії і визначає індивідуальний стиль професійної діяльності педагога. Професійна позиція формується в процесі набуття професійної освіти та подальшої професійної діяльності.

Професійна позиція вчителя, яка проявляється у відношенні до обраної вчительської професії та стилі діяльності є важливим засобом активізації шкільного освітньо-виховного процесу.

Аналізуючи наукову літературу та узагальнюючи погляди дослідників з проблеми формування професійної позиції майбутніх учителів приєднуємося до точки зору О. Бойко і констатуємо, що :

– професійна позиція вчителя – це проекція особистісної позиції педагога, яка формується в процесі діяльності;

– підґрунтям формування професійної позиції є світогляд особистості, набутті знання, уміння, навички, система мотивів і життєвих цінностей, рефлексивні вміння;

– професійна позиція визначає ціннісно-рольову детермінацію розвитку свідомості спеціаліста, присвоєння норм, стереотипів, способів поведінки; морально-етичні принципи, характер і форми взаємодії з учасниками освітнього процесу; рівень активності педагога, методологічну основу його діяльності, ставлення до наукових категорій; стимулює високу продуктивність професійної діяльності; впливає на вибір видів діяльності, методів роботи;

– професійна позиція є тією професійно-особистісною характеристикою, що відображає ціннісне ставлення вчителя до професійної діяльності та її результатів, учасників освітнього процесу (учителів, учнів, батьків) і до себе й забезпечує умови для реалізації професійно-рольових функцій під час розв’язування педагогічних завдань;

– професійна позиція є основою для професійного самовизначення вчителя, його професійного вдосконалення та розвитку [4].

Дослідниця С. Щербина досліджуючи *активну професійну позицію майбутнього учителя* вважає, що «це складне особистісне утворення, яке характеризується позитивним ставленням до власної професійної діяльності, установкою та готовністю до творчої педагогічної праці, стійким способом поведінки, що базується на педагогічному такті, почутті професійного обов’язку та відповідальності, педагогічній взаємодії, стилі гуманного ставлення до учнів, потребі у самовдосконаленні» [69, с. 7–8].

Вивчення наукової літератури з проблеми дослідження переконало нас в необхідності теоретичного обґрунтування змісту, структурних компонентів, показників, рівнів сформованості та етапів формування цього складного особистісного утворення, яке є важливою характеристикою професіоналізму сучасного учителя.

1.2. Зміст, структура, рівні та етапи формування активної професійної позиції учителя у процесі фахової підготовки

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження та шкільної практики дозволяють говорити про те, що зростаючі вимоги до особистості сучасного вчителя, рівня його професіоналізму, ускладнення характеру і змісту його педагогічної діяльності актуалізують необхідність проведення спеціального дослідження проблеми становлення активної професійної позиції майбутніх учителів в процесі фахової підготовки в закладі вищої освіти.

Гуманізація системи освіти України перш за все передбачає глибокий аналіз особистості учителя та пошук ефективних шляхів реалізації його творчого потенціалу засобами підготовки в закладі вищої освіти. В основу цієї підготовки має бути покладений феномен професійно-особистісної суб'єктності, в якості системоутворюючих якого виступає самосприйняття, уявлення майбутнього вчителя про роль власного «Я» в професійно-педагогічній діяльності, взаємозв'язку його педагогічної позиції з результативністю освітньо-виховного процесу в становленні творчої особистості учня.

Сьогодні назріла проблема розгляду процесу професійного становлення майбутнього учителя з позиції аналізу структури та динаміки Я-концепції, розгляду активної професійної позиції як комплексного показника професіоналізму сучасного педагога, що об'єднує в собі діяльнісне професійне самопізнання, яке включає в себе: психологічне, соціальне та професійне «Я» та творчий стиль діяльності. Зауважимо, що професійне «Я» базується на основі психологічного та соціального «Я» та забезпечує творчу адаптацію до вчительської діяльності та нестандартне виконання професійних функцій.

Зміна парадигм в сучасній системі освіти, нові відносини в системі «учитель-учень» передбачає перегляд основних характеристик професійної позиції сучасного вчителя-професіонала. Процес навчання в закладі вищої освіти має бути організований таким чином, щоб контроль переростав у

самоконтроль, дисципліна у самодисципліну, вимоги викладачів у вимоги студента до самого себе, власного професійного обличчя. Майбутні учителі мають усвідомлювати специфіку нових відносин в системі «учитель-учень», основу яких складають відкритість позиції учителя по відношенню до учня та зворотна відкритість позиції кожного учня по відношенню до учителя.

Дослідження процесу формування активної професійної позиції майбутніх учителів в умовах педагогічного закладу вищої освіти обумовлює необхідність уточнення поняттєвого апарата, сутнісних характеристик цього складного особистісного утворення, його змісту та структури.

В. Сластьонін досліджуючи професійну готовність учителя, стверджує, що позиція визначає тип професійної поведінки. На думку науковця, саме в соціальній та професійній діяльності проявляється особистість, розкриваються її соціальна та професійна сутність [39].

Л. Кондрашова розглядає професійну позицію як єдність очікуваної професійної поведінки та реального її втілення. На думку вченої, основу цієї єдності складає стиль діяльності, характер якого визначається професійно-значущими якостями: рефлексією, організаторськими здібностями, здатністю орієнтуватися, нестандартно виконувати професійні функції, стиль спілкування з учнями [26]. Професійну позицію Л. Кондрашова розглядає як важливу умову співпраці та співтворчості учителя та учнів у педагогічному процесі. Позиція учителя має стимулювати ініціативу, самостійність, самодіяльність учнів, виступати засобом організації їх пізнавальної діяльності.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволяє виділити два підходи до визначення сутності професійної позиції. З одного боку, позиція учителя визначається його відношенням до педагогічної праці, з іншого боку, позиція включає в себе співвідношення орієнтації як схильності до діяльності та реальної ситуації самої діяльності.

Позитивної оцінки заслуговує точка зору Л. Красовської, котра справедливо розглядає професійну позицію у тісному зв'язку із соціальною позицією, котра визначає громадянську зрілість особистості, є основою

професійної позиції. Дослідниця стверджує, що суспільство висуває певні вимоги до професійної діяльності людини, її активності, якості роботи, а відповідно, і характеру його професійної позиції.

Л. Красовська розглядає професійну позицію як складну інтегральну якість особистості, процес формування якої пов'язаний зі світоглядом, ціннісними орієнтаціями, мотивами, якостями кожної людини, тобто професійна позиція передбачає поєднання професійного та індивідуального в кожній особистості.

Ми поділяємо точку зору С. Щербини, котра вважає, що *«активна професійна позиція* – це складне особистісне утворення, що характеризується позитивним відношенням до власної професійної діяльності, установкою та готовністю до творчої, педагогічної праці, стійким способом поведінки, що ґрунтується на педагогічному такті, почутті професійного обов'язку та відповідальності, педагогічній взаємодії, стилі гуманного ставлення до учнів, прагненням до самовдосконалення» [69, с. 7–8].

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволяє стверджувати про те, що зміст професійної позиції майбутніх учителів являє собою сукупність компонентів. Серед науковців немає одностайної думки про те сукупність яких компонентів об'єднує у собі зміст цього складного особистісного утворення.

Основою змісту професійної позиції складає *світоглядний компонент*, який об'єднує в собі систему професійно-педагогічних поглядів, переконань, цінностей, ідеалів, принципів, що визначають професійну позицію учителя. Структурними одиницями світоглядного компоненту є узагальнені педагогічні знання, погляди, переконання, педагогічні принципи та готовність діяти в практичних ситуаціях у відповідності з ними.

Основу *світоглядного компонента* складають професійно-педагогічні переконання, що характеризуються стабільністю, готовністю до внутрішнього прийняття позиції учня. Для вироблення світоглядного компонента необхідні професійно-педагогічні знання, які складають основу учительської праці.

Важливо забезпечити не просте заучування, а стимулювати у майбутніх учителів потребу в цих знаннях, формувати переконаність в їх значущості та важливості, забезпечуючи свідоме та активне їх засвоєння. Свідоме засвоєння досягається активним мисленнєвим процесом, коли студент самостійно вирішує педагогічні проблеми, бачить закономірності та перспективи своєї професійної діяльності. Світоглядний компонент відображає загальну спрямованість особистості учителя-професіонала.

Мотиваційний компонент передбачає спрямованість професійної діяльності у відповідності з внутрішніми спонуканнями людини. Професійна спрямованість зумовлюється професійними інтересами, які визначаються як складний комплекс психічних дій та станів, що стимулюють професійну діяльність учителя. Сутнісними показниками мотиваційного компоненту є: відповідальність за якість виконання професійних функцій, професійний інтерес, бажання займатися педагогічною роботою, потреба у вчительській праці. Основою мотиваційного компоненту є особисте прагнення майбутнього учителя використати свої знання, уміння, здібності в обраній професійній сфері. У змісті мотиваційного компоненту відображається позитивне ставлення до професії учителя, схильність та інтерес до неї, прагнення присвятити себе праці учителя, бажання гарно виконувати свої професійні обов'язки та вдосконалювати свою професійну підготовку, прагнення краще розв'язувати професійні задачі, оволодівати основами педагогічної майстерності та високим рівнем професіоналізму, бажання досягти успіхів у роботі.

Важливе значення у змісті професійної позиції відводиться *ціннісно-орієнтаційному компоненту*, який дозволяє враховувати морально-психологічний бік педагогічної позиції. Ціннісно-орієнтаційний компонент об'єднує у собі: усвідомлення моральних цінностей і норм професійної етики вчительської діяльності, віру в здібності учня, готовність прийняти його таким, яким він є, прийняття стилю неформального спілкування, створення атмосфери емпатії, життєрадісності. Психологами й педагогами обґрунтована залежність ступеня активності позиції учителя від ціннісно-орієнтаційних прагнень

майбутнього учителя. Також важливе місце у змісті ціннісно-орієнтаційного компонента професійної позиції учителя займає професійне самоусвідомлення, що виявляється в усвідомленні себе як суб'єкта самостійної педагогічної діяльності. Професійне самоусвідомлення поглиблює особистісне значення вчительської праці, зміст та неповторність особистості майбутнього учителя. Підґрунтя професійного самоусвідомлення учителя складає система професійних поглядів, цінностей, переконань, що характеризують його професійну позицію.

Цілеспрямована робота з розвитку ціннісно-орієнтаційного компонента професійної позиції має бути спрямована на те, щоб навчити майбутніх учителів враховувати в педагогічній роботі морально-психологічний аспект, використовувати професійно-моральні переконання, авторитет у створенні морального клімату в класному колективі, доброзичливої, моральної атмосфери навчальних занять. Формування професійно-моральних поглядів та переконань майбутніх учителів – важливий етап в становленні їх професійної позиції, оскільки від того, які професійно-моральні цінності будуть сформовані під час навчання в закладі вищої освіти залежить і характер їх педагогічних дій та вчинків.

Дослідниця С. Щербина зауважує, що позиція учителя на уроці, стиль його поведінки і спілкування значно впливає на клімат уроку, відношення учнів до навчання, іноді є джерелом психологічного напруження і конфліктності у шкільному житті [68].

Також важливою в структурі ціннісно-орієнтаційного компонента професійної позиції майбутніх учителів є здібність формувати в учнів саме ті особистісні якості, які забезпечать їм успіх у житті, допоможуть у самореалізації власних можливостей. Успішне становлення особистості школяра буде залежати не стільки від уроків, стільки від тієї атмосфери, яку педагог створить для нього, наскільки забезпечить для нього можливість самостійно приймати рішення та відповідно до них діяти.

Формування професійної позиції пов'язано із системою цінностей майбутніх учителів, які вони мають дбати про виховання цінностей у підростаючих поколіннях. К. Ушинський стверджував, що тільки особистістю можна виховати особистість, тільки характером можна формувати характер.

У науковій літературі обґрунтовано, що професійно-моральні принципи і норми набувають особистісного значення, сприяють формуванню моральних якостей, якщо в процесі діяльності забезпечується зв'язок між професійно-етичними знаннями і почуттями, якщо майбутній фахівець усвідомлює особистісний сенс діяльності.

Взаємозв'язок між інтелектуальним і емоційним обумовлює необхідність *емоційно-вольового компонента* в структурі професійної позиції майбутніх учителів. Цей компонент передбачає задоволеність та захопленість педагогічною роботою, стійкість професійно-педагогічного інтересу, критичне відношення до власних професійних дій, вчинкам та діяльності своїх колег, впевненість в діяльності, переживання почуття власної значущості, емоційну стабільність, урівноваженість, самовладання та витримку, ініціативність, рішучість, самостійність. Орієнтація на певні переживання, які постійно складуються у майбутнього педагога, надає особистісну значущість педагогічній діяльності, забезпечує прояв емоційної активності.

Недостатня сформованість уміння керувати своїми емоційними станами в професійних ситуаціях, настроєм та станами учнів, низький ступінь емоційної активності, недостатня розвиненість вольових якостей, таких як: самовладання, рішучість, наполегливість, ініціативність, самостійність, самокритичність є причиною пасивності професійної позиції. Результативність педагогічної діяльності не може бути високою без певного емоційного досвіду учителя, розвитку його різноманітних професійних почуттів. Емоційний досвід у поєднанні з вольовими якостями учителя забезпечують активність його професійної позиції. У вольових якостях виражається активність та здатність особистості до саморегуляції, свідомому керуванню своїми почуттями, настроєм, поведінкою. Відомий американський психолог У. Гласер зазначав,

що часто труднощі в роботі учителя виникають тому, що він не вміє встановити емоційний контакт з учнями, їм не вистачає доброзичливості та особистої зацікавленості.

Позиція людини обов'язково виявляється в діяльності та в обраному стилі поведінки. У зв'язку з цим в структурі змісту професійної позиції учителя важливе значення займає діяльнісний та поведінковий компоненти.

Діяльнісний компонент професійної позиції характеризує загальну спрямованість позиції учителя. Його особливістю є педагогічна творчість. Існують різні підходи до поняття педагогічна творчість, але всі дослідники єдині у виділенні її характеристик, таких як: новизна, оригінальність, результативність, наявність проблемної ситуації, соціальна та особистісна значущість, цілісне бачення проблеми, самовираження індивідуальності. Рушійною силою творчого процесу є потреба в творчості.

Важливими характеристиками діяльнісного компонента професійної позиції є почуття нового (інтерес до педагогічної теорії і передового досвіду, прагнення до аналізу та самоаналізу педагогічної діяльності) та творчий підхід до рішення професійних задач (аналіз педагогічних фактів і явищ, діагностика, проектування результату у відповідності з вихідними даними, прогнозування, конструювання і реалізація освітньо-виховного процесу, оцінка одержаних результатів та постановка нових проблем). Діяльнісний компонент професійної позиції характеризують такі якості, як: почуття нового та потреба будувати свою роботу на творчих засадах, працювати нестандартно, на основі останніх досягнень педагогічної науки та передової шкільної практики. Професійна позиція творчо працюючого учителя характеризується готовністю вивчати, узагальнювати, використовувати у своїй роботі усе нове, передове, уникати шаблону, стандарту, формалізму у вчительській праці, впроваджувати інновації в освітньо-виховний процес.

Так, І. Гавриш вважає, що процеси інноваційної діяльності, що уособлюють здатність фахівця не лише до створення чогось нового, але й впровадження та розповсюдження продуктів діяльності є виявленням

активності професійної позиції. Науковці зазначають, що вміння вишукувати, аналізувати й синтезувати відоме, переосмислювати його в нетиповій площині й створювати нове, дозволяє студентів усвідомлювати важливість інноваційного підходу до професійної діяльності [12].

Поведінковий компонент професійної позиції передбачає стійкий спосіб поведінки, що характеризується індивідуальним стилем діяльності та спілкування учителя з учнями. Зміст поведінкового компонента складає стиль діяльності та стиль спілкування учителя. *Стиль педагогічної діяльності* розглядається у науковій психолого-педагогічній літературі як складне особистісне утворення, індивідуальний почерк, стійку сукупність особистісних характеристик, що забезпечують результативність педагогічної праці.

Важливою характеристикою поведінкового компонента професійної позиції є рефлексивне відношення особистості до власної діяльності. Рефлексія забезпечує вироблення певного відношення до вчительської праці, становлення певної позиції, осмислення професійних дій та вчинків.

У змісті поведінкового компонента професійної позиції учителя значне місце займає і стиль спілкування. У педагогічній літературі знайшли обґрунтування різні стилі спілкування: спілкування на основі зацікавленості спільною діяльністю; спілкування-дистанція, спілкування-загравання; спілкування-залякування. Основу педагогічно виправданого стилю спілкування складають відносини взаємодії, співпраці і співтворчості. Активність професійної позиції знаходиться в безпосередній залежності від індивідуальності особистості учителя, його стилю діяльності та спілкування.

Поведінковий компонент професійної позиції передбачає стійкий спосіб поведінки, що ґрунтується на педагогічному такті, почутті професійного обов'язку та відповідальності, визначення власного індивідуального стилю поведінки та спілкування з учнями, оволодіння культурою професійної поведінки, вироблення індивідуальних манер.

Активність професійної позиції у значній мірі визначається певною системою професійних знань, умінь та навичок, креативності, які необхідні для

реалізації внутрішніх можливостей особистості учителя, для виконання професійних дій та операцій. Тому у структурі змісту професійної позиції можна виділити *операційний компонент*, який забезпечить готовність засвоєного способу діяльності в нові умови, здатність до педагогічного проектування, організації діяльності, її аналізу.

Визначені компоненти характеризують зміст професійної позиції учителя. і являють собою одне ціле. Поділяючи точку зору дослідниці С. Щербини, вважаємо, що *структура змісту активної професійної позиції «поєднує в собі такі компоненти:*

- *світоглядний* (професійні погляди, переконання, цінності, принципи та готовність діяти відповідно з ними);
- *мотиваційний* (відповідальність, професійний інтерес, бажання займатися педагогічною роботою, потреба в учительській праці);
- *ціннісно-орієнтаційний* (усвідомлення професійно-моральних цінностей і норм етики вчителя, віра у здібності учня, готовність прийняти його таким, який він є);
- *емоційно-вольовий* (витриманість, наполегливість, рішучість, самостійність, емоційна стабільність, задоволеність, почуття успіху, власної значущості);
- *діяльнісний* (почуття нового, інноваційний, творчий підхід до розв'язання професійних завдань);
- *поведінковий* (стиль діяльності і спілкування);
- *операційний* (професійні знання, вміння, навички).

До основних показників, що дозволяють судити про рівень сформованості активної професійної позиції віднесені:

- особиста та професійна зрілість;
- усвідомлення соціальної значимості власної педагогічної діяльності;
- свідомо дисциплінованість та відповідальність;
- критичність в оцінці результатів педагогічної діяльності;
- ініціативність та самостійність;
- креативність;

- емоційна стійкість;
- стійкість прояву професійної активності;
- зацікавленість та задоволеність вчительською працею» [69, с. 8].

Процес становлення професійної позиції дуже складний, динамічний та індивідуальний професійної позиції характеризується різними рівнями сформованості та прояву. Рівні сформованості професійної позиції розрізняються між собою ступенем вираження основних показників, що виступають характеристиками професійної позиції учителя. Нами виокремлено три рівні сформованості активної професійної позиції: високий, достатній, низький.

Високий рівень професійної позиції характеризується відповідальним відношенням до педагогічної діяльності; сформованістю професійно-педагогічних поглядів, переконань; професійною компетентністю; повагою до особистості учня та вірою в його можливості і здібності; високим рівнем професійної підготовки, що поєднується з ініціативністю, самостійністю дій та вчинків; прагненням до самовдосконалення, творчого рішення професійних задач.

Достатній рівень професійної позиції характеризується достатнім рівнем професійно-педагогічної підготовки; особистість учня сприймається як об'єкт управління, навчання і виховання; професійні дії є чіткими, самостійними, але ініціативність та креативність не виявляються яскраво; спостерігається орієнтація учнів на беззаперечну вимогу дотримання дисципліни; наявна самовпевненість, прагнення до авторитаризму; емоційна стабільність, уміння контролювати свої почуття поєднується з вимогливим ставленням до всіх учнів.

Низький рівень професійної позиції характеризується не сформованістю педагогічних поглядів і переконань; недостатнім розвитком почуття професійного обов'язку та відповідальності; проявом байдужості до ходу протікання педагогічного процесу; зайвою тривожністю та образливістю, що поєднуються з пасивністю у прояві емоцій; невпевненістю у професійних діях;

емоційна байдужість, що може змінюватись емоційними вибухами; відсутність ініціативності, креативності, самостійності в рішенні нових проблем; відсутність інтересу до педагогічної творчості; не бажання вдосконалювати стиль діяльності та спілкування; відсутність потреби у самовираженні та самоствердженні.

Погоджуємося з думкою С. Щербини, котра на підставі проведеного нею дослідження виділила чотири етапи формування активної професійної позиції майбутніх учителів під час навчання в закладі вищої освіти.

«Перший етап (перший рік навчання в ЗВО) – забезпечення інформованості студентів про сутність, зміст, структуру професійної позиції як важливої характеристики педагогічного професіоналізму.

Другий етап (другий рік навчання в ЗВО) – забезпечення педагогічного кругозору, особистісного педагогічного досвіду засобом вивчення педагогічної теорії та включенням студентів у різні види педагогічної діяльності.

Третій етап (третій рік навчання в ЗВО) – формування стійких педагогічних поглядів та переконань, закріплення творчого підходу до рішення педагогічних задач.

Четвертий етап (четвертий-п'ятий рік навчання в ЗВО) – закріплення емоційно-вольових якостей особистості, що забезпечують саморегуляцію професійних дій, вчинків, вироблення індивідуального стилю діяльності і спілкування, стійкої потреби у професійному удосконаленні» [69, с. 9].

Отже, активна професійна позиція як показник професіоналізму майбутнього вчителя неможлива без цілеспрямованого, систематичного її формуванню у студентів з урахуванням особливостей розвитку кожного здобувача освіти, а також особливостей курсу навчання. Формування активної професійної позиції має відбуватися з урахуванням індивідуальних особливостей студентів, через найповніше розкриття здібностей, інтересів, прагнень здобувачів освіти, задоволення їх різноманітних освітніх потреб.

1.3. Педагогічні умови формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки

Формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки буде успішним при дотриманні певних педагогічних умов.

Поняття «умова» є загальнонауковим поняттям і розглядається у полі дослідження багатьох наук – філософії, психології, педагогіки. Поняття «умова» визначає упорядкований комплекс заходів. Умова розглядається як категорія, що виражає відношення предмета до оточуючих його явищ, без яких цей предмет існувати, розвиватися не може. Поняття умови також розглядають як фактор, причину, дію, результат дії, завдяки яким має місце наявність об'єкту, явища, стану, процесу.

У тлумачному словнику української мови зазначено, що «умова є необхідною обставиною, яка уможлиблює здійснення, створення і утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [58, с. 471].

У Словнику-довіднику з професійної педагогіки визначено, що «умова (*condition*) в психології – сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що ймовірно впливає на розвиток конкретного психічного явища; до того ж це явище опосередковується активністю особистості, групою людей» [Семенова, с. 193]. Також зауважено, що «умови педагогічні (*pedagogical condition*) – обставини за яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей» [54, с. 193].

В. Стасюк визначає «педагогічні умови» як обставини, за яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей [55].

У науковій літературі поняття «педагогічні умови» науковці (Н. Волкова [7], М. Фіцула [61] та ін.) розглядаються як сукупність чинників,

обставин, зовнішніх та внутрішніх вимог і параметрів, що забезпечують досягнення педагогічного результату.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволив нам теоретично обґрунтувати педагогічні умови, що сприятимуть успішному формуванню активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки, серед них:

- мотивація майбутніх учителів до відповідального ставлення до навчання і оволодіння обраною професією;
- професійна спрямованість системи педагогічної підготовки;
- реалізація задачного підходу та моделювання педагогічних ситуацій під час педагогічної підготовки майбутніх учителів;
- побудова процесу навчання в педагогічному закладі вищої освіти на принципах педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості.

Розглянемо кожен із теоретично обґрунтованих педагогічних умов успішного формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки.

Умова 1. Мотивація майбутніх учителів до відповідального ставлення до навчання і оволодіння обраною професією.

Поняття «мотивація» тлумачиться як процес, в результаті якого певна діяльність набуває для здобувача освіти особистісний сенс, забезпечує стійкий інтерес до неї і перетворює зовнішньо поставлені цілі його діяльності у внутрішні потреби особистості. Поняття «мотив» включає такі поняття, як потреба, спонукання, схильність, прагнення та ін. Позитивна мотивація стимулює установку здобувача освіти на навчання, тобто готовність наполегливо рухатися до досягнення навчальних цілей, що сприймаються як обов'язкові. Мотивація означає загальну готовність людини прагнути до свідомо поставлених цілей, навіть якщо при цьому прийдеться долати певні труднощі та перепони.

Ефективність становлення професійної позиції визначається рівнем сформованості позитивної мотивації, глибоким зацікавленням у

самовдосконаленні професійних можливостей своєї особистості. Стійкість пізнавального інтересу, позитивна мотивація та потреба в систематичному збагаченні знань, умінь, навичок є однією з умов успішного формування професійної позиції студентів. Закріплення професійної мотивації буде сприяти оволодінню студентами теоретичним матеріалом, загальнонавчальними та педагогічними вміннями, розвитку мисленнєвих операцій, відбору потрібної педагогічної інформації, яка складає основу світоглядного, ціннісно-орієнтаційного, операційного компонентів професійної позиції майбутніх учителів.

Формування мотивів професійного зростання, становлення індивідуального стилю діяльності і спілкування сприяє усвідомленню професійних намірів, їх самостійності й аргументованості, закріпленню умінь оцінки й самооцінки, рефлексії своїх педагогічних дій, самопізнанню власних професійних можливостей. Результати наших спостережень свідчать про те, що більшість студентів не тільки першого курсу, а й старших курсів, не знають особливостей своєї пам'яті, уваги, мислення, не вміють здійснювати самоаналіз, рефлексію своєї діяльності. Самопізнання в процесі навчання може забезпечити постійне удосконалення професійної позиції студентів, підвищення рівня її активності

Умова 2. Професійна спрямованість системи педагогічної підготовки.

Підґрунтям формування активної професійної позиції є теорія діяльності. З цієї точки зору професійна позиція майбутнього учителя може бути схарактеризована як діяльність, елементом якої є професійні дії та вчинки, що характеризують стиль діяльності та спілкування учителя, его відношення до обраної професійної сфери. Сукупність професійних дій та вчинків створює підґрунтя професійної поведінки. Саме становлення професійної поведінки є важливим структурним компонентом змісту професійної позиції. Психологи (С. Максименко [37], В. Москалець [38] та ін.) вважають, що дія – це процес, який підкорюється свідомо поставленій меті. Педагогічна діяльність починається з постановки мети. Такою ціллю педагогічної підготовки

здобувачів освіти в педагогічному закладі вищої освіти є формування активної професійної позиції. В умовах реформування сучасної системи освіти, побудови Нової української школи потрібен новий тип професійної позиції учителя, що ґрунтується на творчому характері педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості в системі відносин учителя і учнів, на виборі засобів і методів професійних дій. Сукупність професійно-моральних принципів у поєднанні з творчим стилем діяльності, на нашу думку, можна рахувати механізмом професійної позиції учителя.

У систему формування професійної позиції, крім цілепокладання (вибір, рішення та програма дій) входять: а) діагностика (збір та обробка інформації); б) педагогічний аналіз (аналітична функція управління); в) організація діяльності, контроль за її ходом; г) регулювання та корекція діяльності, контроль за діяльністю та її результатами; д) аналіз та оцінка результатів; ж) корекція, координація діяльності. Змінюючи структуру та функціонування окремих елементів діяльності, можна через неї формувати різноманітні структурні компоненти професійної позиції, що і подано нами в таблиці 1.1.

При формуванні активної професійної позиції майбутніх учителів під час організації педагогічної підготовки необхідно використовувати сам зміст педагогічної діяльності, її сутність, мотиви, щоб здобувачі освіти набували педагогічний досвід, який стане стрижнем, підґрунтям їх професійної позиції.

Педагогічна підготовка при раціональній її організації може сприяти набуттю здобувачами освіти професійно-педагогічного досвіду, поєднання мотивації та досвіду, свідомості та поведінки, індивідуального стилю діяльності та спілкування. Тому всі види діяльності, які використовуються під час педагогічної підготовки мають бути професійно мотивовані, особисто усвідомлені та прийняті здобувачем освіти.

У процесі навчання здобувач освіти має усвідомити специфіку педагогічної діяльності, яка полягає в тому що педагог створює такі педагогічні стосунки, які спрямовані на особистісну індивідуальність учнів (а не просто на їх індивідуальні здібності), на формування цінностей, дій. Ці вміння

виробляються у майбутніх учителів за умов, якщо вони прагнуть до педагогічної діяльності, до самостійної її організації.

Таблиця 1.1.

Структура діяльності та професійної позиції

Елементи структури діяльності, що виступають факторами формування професійної позиції	Елементи структури професійної діяльності, які формуються в процесі педагогічної діяльності
1. Ціль та мотивація діяльності.	1. Спрямованість та мотивація професійної позиції.
2. Орієнтація в діяльності (діагностика й аналіз професійної ситуації, пошук виходу з неї, способів рішення).	2. Професійні установки, характер професійних інтересів, відношення до обраної професії.
3. Ділове рішення на підґрунті знань та досвіду.	3. Прийняття педагогічного рішення на основі професійної самосвідомості.
4. Організація діяльності та контроль за її ходом.	4. Самоорганізація, самодисципліна, самоконтроль в процесі педагогічних дій.
5. Регулювання й корекція процесу діяльності.	5. Самооцінка професійної поведінки, аналіз правильних та неправильних педагогічних дій, їх причин.
6. Аналіз результатів діяльності та оцінка якості виконаної роботи.	6. Аналіз та самоаналіз характеру індивідуального стилю діяльності та спілкування, відношення до вчительської праці.

На думку І. Зязюна, *стиль діяльності* – це усталена система способів та прийомів, які використовує педагог у педагогічній взаємодії [23]. Він залежить від особистісних якостей педагога та параметрів педагогічної ситуації. В основі стилю діяльності педагога лежить його ставлення до учнів та професійно-педагогічної діяльності в цілому. Воно може бути активно-позитивним,

пасивно-позитивним, ситуативно-негативним, стійким негативним. Якщо у педагога стабільно *активне позитивне ставлення* до учнів, він виявляє ділову реакцію на їх діяльність, допомагає при необхідності, відчуває потребу в інноваційному підході до власної діяльності. Вимогливість у поєднанні із зацікавленістю в учнях викликає довіру. *Пасивно-позитивне ставлення* педагога визначається вимогливістю та суто діловими стосунками, для яких характерним є сухий, офіційний тон, брак емоційного забарвлення взаємин, що гальмує творчий розвиток учнів. *Негативне ставлення* до учнів створює ґрунт для виникнення недовір'я, замкнутості.

Включення здобувачів освіти в активну діяльність професійної спрямованості сприяє закріпленню в них професійної орієнтації та уміння її використовувати в регуляції педагогічних дій, що є підґрунтям формування активної професійної позиції майбутніх учителів.

Умова 3. Реалізація задачного підходу та моделювання педагогічних ситуацій під час педагогічної підготовки майбутніх учителів.

Активність професійної позиції майбутніх учителів залежить також від реалізації задачного підходу у процесі педагогічної підготовки. Використання задач, що моделюють типові ситуації з майбутньої професійної діяльності, постановка та рішення проблем, співставлення традиційних методів навчання і виховання з творчим пошуком учителів та шкільних педагогічних колективів, оцінка різних підходів до рішення освітньо-виховних завдань, сприяють розвитку й закріпленню індивідуального стилю мислення, діяльності і спілкування у майбутніх учителів.

Вітчизняні науковці Л. Вовк [30], Л. Кондрашова [26], А. Кузьмінський [30], В. Омеляненко [30] та ін. теоретично обґрунтували значущість задачного підходу та моделювання професійних ситуацій у становленні професіоналізму майбутніх педагогів. Дослідники дали глибоке обґрунтування принципам побудови навчально-пізнавальних задач, виявили їх дидактичну роль, сформулювали алгоритм їх рішення. Тож, якщо зміст педагогічної підготовки майбутніх учителів будувати як процес моделювання

майбутньої їх професійної діяльності, то це сприятиме успішному формуванню їх активної професійної позиції.

За основу нами взяті положення, сформульовані науковцями: Л. Вовк [30], Л. Кондрашова [26], А. Кузьмінський [30], В. Омеляненко [30], котрі вважають, що становлення професіоналізму учителя відбувається успішно у діяльності, яка моделює його професійну працю, коли здобувачі освіти постають перед необхідністю рішення різноманітних професійних задач. Моделювання під час педагогічної підготовки професійних ситуацій забезпечує створення умов, в яких здобувачі освіти мають можливість удосконалювати свою самостійність в аналізі педагогічних фактів та явищ, виявляти ініціативу під час пошуку рішення педагогічних ситуацій, усвідомлювати логічну послідовність педагогічних дій, знаходити оригінальні рішення поставлених перед ними педагогічних проблем. Задачний підхід та моделювання педагогічних ситуацій у змісті педагогічної підготовки майбутніх учителів забезпечує адаптацію студентів до вчительської діяльності.

Педагогічні задачі та професійні ситуації удосконалюють у майбутніх учителів потребу в діях. Дії є основою операційного компонента їх професійної позиції. Педагогічні дії стимулюють пошуково-творчу діяльність студентів, під час якої формуються самостійність, креативність, ініціативність, наполегливість, професійна працездатність, готовність долати труднощі, які виникають у практичній роботі. Саме ці якості є показниками професійної позиції.

Задля успішного формування професійної позиції майбутніх учителів необхідно дбати про оновлення змісту їх педагогічної підготовки в закладі вищої освіти. Структурування змісту всіх компонентів системи педагогічної підготовки студентів з установкою на його інтелектуально-професійну насиченість є важливою умовою активізації професійної позиції майбутніх учителів. Становлення індивідуального стилю діяльності та спілкування, закріплення стійкого позитивного відношення до праці учителя неможливе без введення у зміст педагогічних дисциплін наукової інформації, що розкриває

теоретичні засади педагогічної взаємодії, діалогічного навчання, педагогічного менеджменту, технології творчої педагогічної діяльності. Необхідно будувати зміст цієї інформації на змістовно-процесуальному принципі, який передбачає поєднання навчального матеріалу з інформацією процесуального характеру. Навчальна інформація, побудована за змістовно-процесуальним принципом дозволяє включати студентів в активну пізнавальну діяльність та впливати на мотиваційну, емоційно-вольову та поведінкову сфери їх особистості, забезпечуючи тим самим формування стійкого позитивного ставлення до вчительської праці, активної професійної позиції, потреби в постійному вдосконаленні індивідуального стилю їх діяльності та спілкування. Під час відпрацювання індивідуального стилю діяльності та спілкування майбутнім учителям необхідно усвідомити єдність форми та змісту педагогічного впливу та взаємодії, тому що розрив між формою та змістом професійних дій призводить до формалізму, шаблону в педагогічній позиції. Уникнути помилок і прорахунків дозволить реалізація творчої *індивідуалізації та диференціації* в практиці закладу вищої освіти, що здійснюється через рішення педагогічних задач, програвання рольових ситуацій, ділових ігор, комунікативні тренінги, драматизації, психологічні та педагогічні замальовки. Ці методи дозволяють індивідуалізувати та диференціювати педагогічну підготовку і тим самим створюють умови для формування активної професійної позиції майбутніх учителів.

Формування професійної позиції майбутніх учителів здійснюється успішно при демократизації управлінського стилю діяльності, коли поєднуються вимогливість та повага до особистості студента, критика та самокритика, аналіз та самоаналіз професійних дій майбутніх педагогом, орієнтація кожного здобувача освіти на творчу педагогічну діяльність.

Диференційований підхід дозволяє організувати пізнавальну діяльність здобувачів освіти з урахуванням їх інтересів, можливостей, рівня підготовки та досвіду педагогічної роботи, а також оволодівати індивідуальним стилем діяльності та спілкування, отримувати задоволення від навчальної праці.

Під час організації педагогічної підготовки слід враховувати, що особистість має виступати об'єктом діяльності, здатним до саморозвитку та самореалізації. Успішному формуванню професійної позиції майбутніх учителів сприяє включення їх в самостійну професійно-творчу діяльність через використання під час організації освітнього процесу та в період педагогічної практики системи завдань творчого характеру. Завдання творчого характеру мають сприяти розвитку креативності здобувачів освіти, яка виявляється в умінні аналізувати проблемну ситуацію, ефективно знаходити оптимальне рішення.

Творчі завдання дозволяють включити здобувачів освіти в діяльність і тим самим сприяють становленню творчої професійної позиції майбутніх учителів. Але не будь-яка діяльність забезпечує результат професійного становлення здобувача освіти в умовах закладу вищої освіти. Діяльність має бути такою, щоб забезпечувати розвиток професійно-значущих якостей майбутніх учителів, тому дуже важливо усвідомлення здобувачем освіти мети та змістовного боку свого відношення до цієї діяльності. Усвідомлення відношення до діяльності є важливим стимулом формування активної професійної позиції майбутніх учителів. Глибоке усвідомлення здобувачем освіти свого відношення до педагогічної роботи стимулює певні почуття та емоції, котрі активізують професійну позицію майбутніх учителів. Тому формування активної професійної позиції визначається не простим включенням здобувачів освіти в педагогічну діяльність, а її спрямованістю на формування у майбутніх учителів позитивного ставлення до вчительської праці, стійкого інтересу та потреби творчо працювати в обраній професійній сфері.

Умова 4. Побудова освітньо-виховного процесу в педагогічному закладі вищої освіти на принципах педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості.

Гуманістична парадигма освіти вимагає нового підходу до організації педагогічного процесу, в основу якого має бути покладена ідея педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості учасників освітнього процесу. При

педагогічній взаємодії неможливий авторитарний стиль керівництва, який навіює особистість здобувача освіти, ігнорує головну мету – розвиток самої особистості у процесі її власної активної діяльності. Саме при реалізації принципів педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості при побудові освітньо-виховного процесу в педагогічному закладі вищої освіти зростає активність здобувачів освіти у оволодінні не тільки професійною інформацією, але й уміннями вирішувати педагогічні задачі, знаходити правильний вихід із ситуацій, моделюючих їх майбутню професійну діяльність. Під час педагогічної підготовки, що ґрунтується на принципах взаємодії, співпраці та співтворчості, майбутні педагоги відпрацьовують прийоми та дії гуманістичної поведінки, що позитивно відображається на становленні їх професійної позиції. Взаємодія та співпраця здобувачів освіти і викладача під час організації освітнього процесу закріплює стиль творчого спілкування майбутніх учителів.

Педагогіка партнерства, співпраці та співтворчості ґрунтується на принципах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості. *Головним завданням педагогіка партнерства, співпраці та співтворчості є* подолання інертності мислення, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу. Тому при організації педагогічної підготовки на принципах педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості важливо дотримуватися наступних вимог:

- повага до особистості здобувача освіти;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах;
- діалог-взаємодія-взаємоповага;
- забезпечення можливості самовираження кожного здобувача освіти;
- забезпечення кожного методичного прийому певною системою спілкування;
- приховане керівництво ініціативою здобувачів освіти.

А. Бойко зауважує: «суб'єкт-суб'єктні стосунки мають три рівні розвитку – співпідпорядкування, співробітництво, співтворчість. Рівні взаємодії

викладача і студентів формуються, тому обґрунтовуються з урахуванням діалектики наступності не в статичному, а в динамічному плані, у розвитку – від співпорядкування до співробітництва і співтворчості. Викладач покликаний розвивати не лише пізнавальну, а й емоційно-вольову та мотиваційну сфери студента. Гуманні суб'єкт-суб'єктні, партнерські відносини мусять пронизати всю систему освіти. Уміння досягати в освітньому процесі педагогічно доцільних суб'єкт-суб'єктних відносин – це високий професіоналізм, педагогічна довершеність викладача» [3, с. 12].

Висновки до першого розділу

Світові процеси глобалізації, культурної інтеграції позначаються на визначенні пріоритетних напрямів розвитку вітчизняної системи вищої освіти, яка орієнтована на підготовку висококваліфікованого, конкурентоспроможного фахівця з активною професійною позицією.

Нами розкрита сутність ключових понять дослідження: «позиція», «позиція особистості», «педагогічна позиція», «професійна позиція», «активна професійна позиція майбутнього учителя».

З'ясовано, що проблему формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі професійної підготовки досліджували вітчизняні вчені: О. Літовка [33], І. Луценко [35], Л. Красовська [27], Д. Пріма [48], О. Темченко [57], С. Щербина [68] та ін.

Зібрані нами факти свідчать про те, що професійна позиція учителя, яка виявляється у ставленні до обраної педагогічної професії, до стиля діяльності та спілкування, до способів рішення професійних задач, виступає важливою характеристикою його професіоналізму.

Ми поділяємо точку зору дослідниці С. Щербини і вважаємо, що *активна професійна позиція* – це складне особистісне утворення, яке характеризується позитивним ставленням до власної професійної діяльності, установкою та готовністю до творчої педагогічної праці, стійким способом поведінки, що

базується на педагогічному такті, почутті професійного обов'язку та відповідальності, педагогічній взаємодії, стилі гуманного ставлення до учнів, потребі у самовдосконаленні.

Нами розкрита *структура змісту активної професійної позиції, що поєднує в собі компоненти: світоглядний* (професійні погляди, переконання, цінності, принципи та готовність діяти відповідно з ними); *мотиваційний* (відповідальність, професійний інтерес, бажання займатися педагогічною роботою, потреба в учительській праці); *ціннісно-орієнтаційний* (усвідомлення професійно-моральних цінностей і норм етики вчителя, віра у здібності учня, готовність прийняти його таким, який він є); *емоційно-вольовий* (витриманість, наполегливість, рішучість, самостійність, емоційна стабільність, задоволеність, почуття успіху, власної значущості); *діяльнісний* (почуття нового, інноваційний, творчий підхід до розв'язання професійних завдань); *поведінковий* (стиль діяльності і спілкування); *операційний* (професійні знання, вміння, навички).

До основних показників, що дозволяють судити про рівень сформованості активної професійної позиції віднесені: особиста та професійна зрілість; усвідомлення соціальної значимості власної педагогічної діяльності; свідомі дисциплінованість та відповідальність; критичність в оцінці результатів педагогічної діяльності; ініціативність та самостійність; креативність; емоційна стійкість; стійкість прояву професійної активності; зацікавленість та задоволеність вчительською працею.

За ступенем вираження основних показників нами виділені три *рівні сформованості активної професійної позиції: високий, достатній, низький.*

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволив нам теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки, серед них: мотивація майбутніх учителів до відповідального ставлення до навчання і оволодіння обраною професією; професійна спрямованість системи педагогічної підготовки; реалізація задачного підходу та моделювання педагогічних ситуацій під час педагогічної підготовки майбутніх учителів; побудова процесу навчання в педагогічному закладі вищої освіти на принципах педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості.

Результати дослідження відображені в публікації автора [54].

РОЗДІЛ 2.
ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ
ПІДГОТОВКИ У КРИВОРІЗЬКОМУ
ДЕРЖАВНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

2.1. Вивчення стану проблеми у практиці закладу вищої освіти

Дослідницька робота здійснювалася на базі Криворізького державного педагогічного університету впродовж 2022-2023 навчального року та 2023-2024 навчального року. У дослідницькій роботі брали участь студенти групи БХ-22 (4 особи), БП-22 (11 осіб), ХІ-22 (2 особи), ФК-22 (41 особа) першого курсу природничого факультету, спеціальності 014.05. Середня освіта (Біологія та здоров'я людини), спеціальності 014.06. Середня освіта (Хімія), спеціальності 014.11. Середня освіта (Фізична культура), загальною кількістю 58 осіб.

На початку дослідницької роботи перед нами постали наступні завдання:

1. Здійснити аналіз навчальних планів та робочих програм з педагогічних дисциплін задля з'ясування їх змісту та впливу на формування активної професійної позиції майбутніх учителів.

2. Здійснити аналіз освітнього процесу як підґрунтя формування активної професійної позиції майбутніх учителів.

3. Провести опитування серед викладачів педагогічних дисциплін КДПУ, котрі викладають навчальні дисципліни в групах БХ-22, БП-22, ХІ-22, ФК-22 і з'ясувати чи дбають вони про формування активної професійної позиції майбутніх учителів вчителя під час організації освітнього процесу?

4. Здійснити добір методів, за допомогою яких можливо дослідити рівень сформованості активної професійної позиції майбутніх учителів за ступенем вираження визначених нами основних показників.

5. Виявити початковий рівень сформованості активної професійної позиції майбутніх учителів.

Підготовка здобувачів освіти спеціальності 014.05. Середня освіта

(Біологія та здоров'я людини), спеціальності 014.06. Середня освіта (Хімія), спеціальності 014.11. Середня освіта (Фізична культура), першого (бакалаврського) вищого рівня освіти, котрі в 2022-2023 навчальному році навчалися на першому курсі, в 2023-2024 навчальному році навчалися на другому курсі і є нашими респондентами щодо формування активної професійної позиції майбутніх вчителів, здійснювалась за освітньо-професійними програмами «Біологія та здоров'я людини», «Хімія», «Фізична культура» підготовки здобувачів вищої освіти, затверджених Вченою радою університету.

Аналіз освітньо-професійних програм свідчить про те, що задля якісної підготовки висококваліфікованого, конкурентоспроможного фахівця для всіх спеціальностей запропоновано до вивчення такі нормативні навчальні дисципліни: «Загальна педагогіка», «Методика виховної роботи», «Психологія (загальна, вікова, педагогічна)», «Методика навчання біології», «Методика навчання хімії», «Методика навчання фізичної культури», а також написання курсової роботи з педагогіки, курсової роботи з психології, курсової роботи з методики викладання біології, методики викладання хімії, методики викладання фізичної культури.

Вважаємо за необхідне провести детальний аналіз навчальних програм з педагогічних дисциплін: «Загальна педагогіка», «Методика виховної роботи», «Психологія (загальна, вікова, педагогічна)».

Навчальною програмою з дисципліни: «Загальна педагогіка» передбачено вивчення тем за блоками, а саме:

Блок 1. Загальні основи та історія педагогіки.

Тема 1.1. Педагогіка як наука, її об'єкт, предмет, завдання, функції.

Тема 1.2. Методи педагогічних досліджень та їх класифікація.

Тема 1.3. Поняття про особистість, її розвиток і формування.

Тема 1.4. Історія розвитку наукової педагогіки.

Блок 2. Дидактика

Тема 2.1. Дидактика як наука і навчальний предмет.

Тема 2.2. Сутність процесу навчання: методи і засоби навчання, форми організації.

Тема 2.3. Зміст освіти і навчання.

Тема 2.4. Діагностика й оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти.

Блок 3. Теорія виховання

Тема 3.1. Процес виховання: мета, сутність, закономірності, принципи та методи.

Тема 3.2. Зміст і форми виховної роботи в закладах освіти.

Тема 3.3. Характеристика основних напрямів виховання.

Тема 3.4. Організаційно-педагогічна робота із колективом здобувачів освіти.

Блок 4. Педагогічний менеджмент.

Тема 4.1. Наукові засади внутрішнього управління закладу освіти.

Тема 4.2. Основи інклюзивної освіти.

Тема 4.3. Методична робота у закладах освіти.

Тема 4.4. Передовий педагогічний досвід та освітні інновації.

Так, вивчення навчальної дисципліни «Загальна педагогіка» передбачає формуванню у здобувачів освіти – майбутніх учителів уявлень про педагогічну професію; про педагогіку як науку; про педагогічний процес; про закономірності і принципи, форми і методи навчання, зміст освіти; про теорію виховання; про особливості професійної діяльності вчителя; про професійно-значущі якості педагога. Звісно, ці уявлення сприяють формуванню професійної позиції майбутніх вчителів, оскільки впливають на сфери (когнітивну, ціннісно-мотиваційну та діяльнісну) особистості майбутнього фахівця, однак не дають чітких векторів формування професійної позиції вчителя.

Навчальною програмою з дисципліни: «Методика виховної роботи» передбачено вивчення тем за блоками, а саме:

Блок 1. Теоретичні основи виховного процесу в закладах освіти

Тема 1.1. Основи організації виховної роботи в закладах освіти

Тема 1.2. Методика розвитку моральної та інтелектуальної сфери особистості

Тема 1.3. Методика організації національно-патріотичного виховання учнів

Тема 1.4. Шляхи підвищення ефективності процесу виховання

Блок 2. Методика організації виховної роботи в закладах освіти

Тема 2.1. Методика формування загальнолюдських цінностей особистості

Тема 2.2. Методика формування емоційно-оцінних рис учня

Тема 2.3. Методика організації та проведення спільної виховної роботи сім'ї та школи.

Під час вивчення навчальної дисципліни «Методика виховної роботи» у здобувачів освіти – майбутніх учителів формуються професійно-значущі якості: технічність педагогічних дій, комунікабельність, образність професійної поведінки, гнучкість у вирішенні професійних завдань, здатність до взаємодії у професійному середовищі. Саме ці риси є фундаментом для формування особистості майбутнього вчителя, але, разом з тим, для формування активної професійної позиції майбутніх учителів тематичний матеріал курсу має доповнюватися самостійною роботою здобувачів освіти на собою (активна участь у розв'язанні педагогічних задач, розвиток творчих здібностей, особиста турбота про саморозвиток і самовдосконалення).

Вивчення навчальної дисципліни «Загальна психологія» передбачає розкриття закономірності функціонування та проявів психіки людини, особистості, сприяє на цій основі формуванню загальної психологічної культури та компетентностей здобувачів освіти, їх готовності до професійної діяльності. Під час розгляду тем курсу здобувачі освіти вчаться керувати освітньо-виховним процесом, знаходити спільну мову з учасниками освітньо-виховного процесу (учнями, батьками, колегами). Навчальна дисципліна «Загальна психологія» разом із навчальними дисциплінами педагогічного

циклу відіграє неабияку роль у формуванні особистості та формуванні активної професійної позиції майбутніх вчителів.

Також, зазначимо, що навчальні дисципліни – методики викладання навчальних предметів (природничої освітньої галузі, освітньої галузі фізична культура) визначають змістові характеристики активної професійної позиції майбутніх вчителів.

Здійснений аналіз змісту навчальних дисциплін дає підстави стверджувати, що немає конкретних тем, які б орієнтували здобувачів освіти – майбутніх учителів на формування їх активної професійної позиції. Тож, маємо подбати про формування активної професійної позиції майбутніх учителів під час проведення практичних занять з психолого-педагогічних дисциплін, а також під час організації самостійної роботи з психолого-педагогічних дисциплін.

З метою з'ясування думки викладачів психолого-педагогічних дисциплін КДПУ, котрі викладають навчальні дисципліни в групах БХ-22, БП-22, ХІ-22, ФК-22 щодо формування активної професійної позиції майбутніх вчителів під час організації освітнього процесу ми здійснили аналіз освітнього процесу та провели опитування, в якому брали участь 10 осіб.

Аналіз освітнього процесу та опитування свідчить про те, що викладачі психолого-педагогічних дисциплін КДПУ намагаються озброїти майбутніх учителів теоретичними знаннями, практичними вміннями й навичками, системою мотиваційних установок, які на їх думку, сприяють професійній зрілості здобувачів освіти, усвідомленні соціальної значимості педагогічної діяльності, розвитку дисциплінованості та відповідальності, критичності в оцінці результатів педагогічної діяльності, ініціативності та самостійності, креативності, зацікавленості вчительською працею, що позитивно впливає на формування активної професійної позиції. Викладачі були одностайні в думці про те, що доцільно належну увагу слід приділяти формуванню активної професійної позиції майбутніх учителів під час проведення практичних занять

з психолого-педагогічних дисциплін, а також під час організації самостійної роботи з психолого-педагогічних дисциплін.

Викладачі психолого-педагогічних дисциплін КДПУ погодилися з тим, що, формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки відбувається успішно при дотриманні теоретично обґрунтованих нами педагогічних умов, таких як: мотивація майбутніх вчителів до відповідального ставлення до навчання і оволодіння обраною професією; професійна спрямованість системи педагогічної підготовки; реалізація задачного підходу та моделювання педагогічних ситуацій під час педагогічної підготовки майбутніх учителів; побудова процесу навчання в педагогічному закладі вищої освіти на принципах педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості.

Враховуючи теоретично обґрунтовану нами структуру змісту професійної позиції, що об'єднує в собі сукупність компонентів нами була складена анкета (і подана в додатку А) для виявлення початкового рівня сформованості активної професійної позиції у майбутніх учителів – здобувачів освіти природничого факультету, груп БХ-22, БП-22, ХІ-22, ФК-22, загальною кількістю – 58 осіб. Отримані результати наведені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Початковий рівень сформованості активної професійної позиції у майбутніх учителів – здобувачів освіти природничого факультету

Рівень сформованості активної професійної позиції у майбутніх учителів – здобувачів освіти природничого факультету (гр. БХ-22, БП-22, ХІ-22, ФК-22)	Одержані результати (у %)
Високий	27,3
Достатній	48,2
Низький	24,5

Аналіз отриманих даних свідчить про те, що високий рівень сформованості активної професійної позиції виявили 27,3 % респондентів; достатній рівень сформованості активної професійної позиції виявили 48,2 % респондентів; низький рівень сформованості активної професійної позиції виявили 24,5 % респондентів. Таким чином, у студентів першого курсу – майбутніх учителів переважає середній рівень сформованості активної професійної позиції

Отже, проведена дослідницька робота, що передбачала вивчення початкового рівня сформованості активної професійної позиції майбутніх учителів – здобувачів освіти першого курсу, дозволяє стверджувати, що процес підготовки майбутніх учителів у закладі вищої освіти, на наш погляд, потребує певних змін і передбачає його удосконалення шляхом мотивації майбутніх учителів до відповідального ставлення до навчання і оволодіння обраною професією; професійній спрямованості системи педагогічної підготовки; реалізації задачного підходу та моделюванні педагогічних ситуацій під час педагогічної підготовки майбутніх учителів; побудові процесу навчання в педагогічному закладі вищої освіти на принципах педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості.

2.2. Перевірка педагогічних умов формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки

У Криворізькому державному педагогічному університеті професійна підготовка майбутнього вчителя є цілісним педагогічним процесом, під час якого відбувається професійне становлення його особистості, розвиток загальної і професійної культури, формується професійна компетентність. Навчання на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти передбачає формування базових соціально-особистісних, загальнонаукових, загальнокультурних та професійних компетенцій з огляду на відповідну предметну галузь і профіль.

Підготовка здобувачів освіти природничого факультету, спеціальності 014.05. Середня освіта (Біологія та здоров'я людини), спеціальності 014.06. Середня освіта (Хімія), спеціальності 014.11. Середня освіта (Фізична культура), котрі в 2022-2023 навчальному році навчалися на першому курсі, в 2023-2024 навчальному році навчалися на другому курсі і є нашими респондентами передбачала формування активної професійної позиції майбутніх учителів під час проведення практичних занять та організації самостійної роботи у процесі вивчення ними педагогічних дисциплін «Загальна педагогіка» та «Методика виховної роботи».

Вихідними положенням при проведенні дослідницької роботи з формування активної професійної позиції майбутніх учителів є теза про те, що педагогічну діяльність слід розглядати як постановку та рішення різних за ступенем складності та рівнем творчості задач у педагогічній системі. Задля керування педагогічним процесом важливо навчити студентів перетворювати педагогічну теорію в інструмент педагогічних дій, що не можливо без реалізації задачного підходу та моделювання професійних ситуацій. Саме ці методи закріплюють у майбутніх учителів уміння використовувати педагогічну теорію як інструмент педагогічної дії, розвивають творчий підхід до рішення освітньо-виховних задач, гуманістичний стиль спілкування, позитивне та відповідальне ставлення до вчительської праці.

У дослідницькій роботі ми передбачали, що перебудова педагогічної підготовки майбутніх учителів на принципах педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості сприятиме закріпленню творчого стилю діяльності та гуманізації відношень у системі «викладач-студент», «учитель-учень». Акцент при цьому робився на зміні позицій здобувачів освіти зі слухняних виконавців, котрі засвоюють готову навчальну інформацію, а потім її відтворюють на практичних заняттях, в активних учасників і організаторів освітнього процесу, переорієнтації установок майбутніх учителів з інформативного боку навчання на систему міжособистісної взаємодії.

Під час проведення дослідницької роботи ми дбали про дотримання певних вимог, які позитивно впливають на становлення гуманістичного стилю спілкування, а саме:

- довірливі стосунки у спілкуванні зі здобувачами освіти;
- діалогічність, уміння слухати співбесідника;
- взаєморозуміння, без якого немає педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості;
- здатність відмовитися від впливу і перейти до педагогічної взаємодії в освітньо-виховному процесі.

Дотримання цих вимог під час педагогічної підготовки дозволяє навчити майбутніх учителів створювати атмосферу довіри, взаєморозуміння, озброєння їх навичками професійного спілкування.

З метою формування активної професійної позиції майбутніх учителів зміст навчальних занять, особливо з педагогічних дисциплін має бути максимально наближений до шкільної практики, що буде розвивати в них здатність актуалізувати знання для рішення професійних задач. У свою чергу, якісне рішення професійних задач неможливо без активної, творчої позиції учителя. Творчо працюючий педагог характеризується потребою працювати нестандартно, з використанням останніх досягнень науки й практики, прагненням вивчати, узагальнювати та використовувати у своїй роботі все нове, інноваційне, уникаючи стандарту та шаблону.

У зміст педагогічних дисциплін, самостійної роботи було включено такі завдання та вправи, які враховували досвід пізнавальної діяльності студентів, їх активність та самостійність в оволодінні структурними компонентами активної професійної позиції, стійкість інтересу до цієї роботи та потребу у постійному самовдосконаленні особистості.

Під час проведення дослідницької роботи труднощі полягали в тім, щоб забезпечити активність кожному студенту, тому, що формування активної професійної позиції майбутніх учителів неможливо без активного включення

кожного здобувача освіти в дію, тобто єдність професійної поведінки та реальної втілення її.

Під час проведення практичних занять та організації самостійної роботи з навчальних дисциплін «Загальна педагогіка» та «Методика виховної роботи» нами апробовано практикум (Кузьмінський А., Вовк Л., Омеляненко В. Педагогіка: завдання і ситуації: практикум. Київ: Знання-Прес 2003. 429 с.) [30], зміст якого складають завдання та вправи, що сприяють збагаченню досвіду пізнавальної діяльності студентів, підвищенню їх активності та самостійності у оволодінні основами професії, орієнтовані на стійкий інтерес до педагогічної роботи та установку на педагогічну працю. При структуруванні змісту практикуму витримано наступні умови:

– завдання подані у вигляді задач і містять певну ціль, що відповідає специфіці вчительської праці;

– обсяг завдань враховує реальний бюджет часу здобувачів освіти, а характер і зміст завдань – можливості, інтереси, здібності та установки тих, хто буде їх виконувати;

– діяльнісний характер завдань, тобто під час їх виконання передбачається відпрацювання дій, що відповідають учительській праці.

Під час розв’язування здобувачами освіти завдань та вправ увага акцентувалася на оволодінні уміннями аналізу педагогічних ситуацій, технологією рішення навчально-виховних завдань, виборі оптимального поєднання методів та засобів для досягнення поставлених цілей.

У науковій літературі *під педагогічною задачею* розуміють результат усвідомлення суб’єктом дії (здобувачем освіти) мети освітньо-виховного процесу, а також умов та шляхів її реалізації. У задачі виділяють дві сторони: перша – відомий зміст, друга – невідомий зміст, тобто запитання. Нами також було ознайомлено майбутніх учителів з алгоритмом розв’язання педагогічних задач і ситуацій.

Алгоритм розв’язання педагогічних задач і ситуацій

I етап. Підготовка до сприймання проблемної педагогічної ситуації.

Цей етап передбачає використання таких засобів та видів діалогового навчання, як: тематичні виставки, використання візуалізованих матеріалів, ілюстрованих матеріалів тощо.

II етап. Безпосереднє знайомство з педагогічною ситуацією, її сприйняття та усвідомлення.

На цьому етапі доцільно використовувати такі форми роботи, як: аналіз педагогічної ситуації з подальшим обговоренням; презентація студентами ситуації (у вигляді тексту, або ж у вигляді представлення відео відрізка). Під час обговорення педагогічної ситуації необхідно опрацьовувати всі невідомі терміни та поняття (пояснення нових, невідомих слів).

III етап. Підготовка до аналізу педагогічної ситуації.

На цьому етапі необхідно організувати бесіду зі здобувачами освіти щодо первинного усвідомлення змісту педагогічної ситуації.

- Які Ви питання для себе виокремили?
- Чим саме зацікавила Вас педагогічна ситуація?
- Які труднощі виникають у Вас під час вирішення даної ситуації?
- На що Ви одразу звернули увагу, коли почули педагогічну ситуацію?

Здобувачі освіти розробляють коло питань, дискутують щодо окремих аспектів даної педагогічної ситуації.

IV етап. Аналіз педагогічної ситуації.

На цьому етапі може бути здійснена така робота: розгляд відео сюжету, на якому учитель у школі вирішує схожу проблемну ситуацію, обговорення варіантів рішення даної проблемної ситуації (створення здобувачами освіти «дерева рішень»), обговорення та аналіз деталей розв'язання даної ситуації.

V етап. Підсумковий етап.

На цьому етапі ефективно буде використання дискусії, проведення підсумкової фронтальної бесіди, виконання тестових завдань, моделювання та програвання в аудиторії схожої педагогічної ситуації.

Під час педагогічної підготовки ми намагалися спрямувати увагу майбутніх учителів на пошук відповідей на запитання. Педагогічні запитання були пов'язані з розкриттям сутності педагогічних явищ і процесів. Результативність рішення поставленої задачі залежала від осмислення здобувачем освіти педагогічного запитання. Осмисленість передбачає, що здобувач освіти усвідомлює дві: відомий і невідомий зміст у запропонованій педагогічній задачі. Рішення педагогічних задач, моделювання педагогічних ситуацій, розв'язування завдань-вправ – це творчий процес, що сприяє становленню індивідуального стилю діяльності та спілкування – важливих складових активної професійної позиції майбутніх учителів.

Наводимо завдання-вправи щодо формування активної професійної позиції майбутніх учителів, які були нами підготовлені і використовувалися під час проведення практичних занять у процесі вивчення ними педагогічних дисциплін «Загальна педагогіка» та «Методика виховної роботи».

*Завдання-вправи щодо формування активної професійної позиції
майбутніх учителів*

1. Під час уроку, при однолітках учень демонструє зневагу до Вас. Яку професійну позицію Ви проявите?

2. На перерві дівчата дуже посварилися, діло дійшло до бійки. Яку професійну позицію має проявити класний керівник щодо кожної з учениць та батьків учениць?

3. В школі працює комісія з питань перевірки закладу освіти, в якому Ви працюєте. Чи запросите ви членів комісії на урок (виховний захід)? Ваша реакція на оцінку уроку (виховного заходу)? Чи будете Ви доводити свою правоту, в разі потреби?

4. Вам запропонували класне керівництво в класі, який вважається «складним». Чи погодитесь Ви? Яку професійну позицію будете виявляти?

5. Вам запропонували пройти сертифікацію – зовнішнє оцінювання професійних компетентностей педагогічного працівника. Чи зразу погодитесь Ви? Обґрунтуйте свою позицію.

6. У Концепції нової української школи зазначено, що одним із ключових компонентів формули нової української школи є «педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками» [40]. Чи готові Ви налагодити партнерські стосунки між учнем, учителем і батьками?

7. У Концепції нової української школи зазначено, що одним із ключових компонентів формули нової української школи є «орієнтація на потреби учня, дитиноцентризм» [40]. Чи готові Ви реалізувати цей підхід в освітньо-виховному процесі закладу освіти?

8. У Концепції нової української школи зазначено, що одним із ключових компонентів формули нової української школи є «умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно» [40]. Чи готові Ви до такої діяльності?

9. У Концепції нової української школи зазначено, що «потужну державу і конкурентну економіку забезпечить згуртована спільнота творчих людей, відповідальних громадян, активних і підприємливих. Сама таких повинна готувати середня школа України» [40]. Чи готові Ви до реалізації мети нової школи?

10. У Концепції нової української школи зазначено, що «школа має ініціювати нову, глибшу залученість родини до побудови освітньо-професійної траєкторії дитини» [40]. Яку професійну позицію має займати педагог в цьому процесі?

11. У Концепції нової української школи зазначено, що «форми підвищення кваліфікації буде диверсифіковано: курси при ІІПО, семінари, вебінари, онлайн-курси, конференції, самоосвіта» [40]. Чи готові Ви активно долучитися до цього процесу?

12. У Концепції нової української школи зазначено, що «Нова українська школа буде формувати ціннісне ставлення і судження, які слугують базою для

щасливого особистого життя та успішної взаємодії з суспільством» [40]. Чи готові Ви реалізації цієї мети виховання? Які загальнолюдські (морально-етичні та соціально-політичні) і національні цінності Ви плекаєте у собі і прагнете виховувати у підростаючих поколіннях?

13. У Концепції нової української школи зазначено, що «...буде надано академічну свободу. Учитель зможе готувати власні авторські навчальні програми, власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання, активно виражати власну фахову думку» [40]. Чи подобаються Вам такі інновації у своїй педагогічній діяльності?

14. У Концепції нової української школи зазначено, що в умовах сьогодення «варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерела знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини» [40]. Чи готові Ви в повній мірі до виконання таких ролей у своїй педагогічній діяльності?

15. У Концепції нової української школи зазначено, що «у новій школі зросте частка проєктної, командної, групової діяльності в педагогічному процесі» [40]. Чи готові Ви в повній мірі до організації такої роботи у своїй педагогічній діяльності?

16. У Концепції нової української школи зазначено, що «організація нового освітнього середовища потребує широкого використання нових ІТ – технологій, нових мультимедійних засобів навчання, оновлення лабораторної бази для вивчення предметів природничо-математичного циклу» [40]. Чи готові Ви цього у своїй педагогічній діяльності?

17. У Концепції нової української школи зазначено, що «у новій школі буде заохочуватися інклюзивна освіта. Для учнів з особливими потребами буде створено умови для навчання спільно з однолітками» [40]. Чи готові Ви до цього у своїй педагогічній діяльності?

18. У Концепції нової української школи зазначено, що «буде створено освітню онлайн платформу з навчальними і методичними матеріалами для

учнів, учителів, батьків і керівників навчальних закладів» [40]. Як ви до цього ставитеся, яка Ваша позиція?

19. У Концепції нової української школи зазначено, що «педагогічна освіта переорієнтовуватиметься на компетентнісні засади, педагогіку партнерства, індивідуальний підхід» [40]. Чи готові Ви до їх реалізації та впровадження?

20. У Концепції нової української школи зазначено, що «сьогоднішні школярі також повинні відчувати зміни і отримати кращу якість освіти» [40]. Чи готові Ви забезпечити учням кращу якість освіти?

21. У Концепції нової української школи зазначено, що «актуальним для нової української школи є відсутність адміністративного контролю, який обмежує свободу педагогічної творчості» [40]. Чи готові Ви до свободи у своїй педагогічній діяльності?

22. У Концепції нової української школи зазначено, що «актуальним для нової української школи є впровадження шкільного самоврядування, яке під свободою і самостійністю дитини передбачає виховання гуманістичних та демократичних ідей і світогляду, необхідних сучасному суспільству» [40]. Чи готові Ви до цього у своїй педагогічній діяльності?

23. У Концепції нової української школи зазначено, що «учитель є взірцем людини вихованої, своїм прикладом він надихає і зацікавлює дитину» [40]. Чи готові ви так діяти?

Активність професійної позиції визначається тим наскільки педагог представляє предмет власної діяльності, тому під час педагогічної підготовки ми намагалися закріпити у майбутніх учителів орієнтацію на активну педагогічну діяльність. У свою чергу активна професійна діяльність забезпечується високим рівнем сформованості структурних компонентів професійної позиції, повним розкриттям потенційних особистісних можливостей майбутніх учителів. Як вже було зазначено в теоретичному розділі нашої роботи, сутнісними характеристиками активної професійної позиції є чіткі уявлення майбутніх учителів про професійнозначущі якості

педагога, які забезпечують результативність його праці, орієнтація на педагогічну роботу, організаторські здібності, стиль спілкування з учнями та колегами. Прояв цих показників свідчить про ступінь сформованості активної професійної позиції майбутніх учителів.

Так, під час організації самостійної роботи в процесі вивчення здобувачами освіти педагогічних дисциплін «Загальна педагогіка» та «Методика виховної роботи» було запропоновано *написання ессе* на тему: «Моя професійна позиція як майбутнього учителя». «Професійна позиція сучасного вчителя, її структурні компоненти», «Активна професійна позиція учителя – ознака його педагогічного професіоналізму». Також було запропоновано майбутнім учителям підготуватися та провести дискусії на теми: «Професійна позиція сучасного вчителя. Якою вона має бути?», «Професійна позиція педагога. Чи може вона змінюватися?», «Професійна позиція – стиль діяльності чи ставлення до професії?».

Також, під час організації самостійної роботи в процесі вивчення здобувачами освіти педагогічних дисциплін «Загальна педагогіка» та «Методика виховної роботи» було запропоновано до виконання *індивідуально творчі завдання*, наприклад:

1. Викладіть Ваші роздуми щодо активної професійної позиції педагога у листі-творі, адресованому майбутньому педагогу.
2. Викладіть Ваші роздуми щодо того які педагогічні позиції може займати педагог в класі (в аудиторії). Проаналізуйте їх позитивні і негативні особливості.
3. Викладіть Ваші роздуми щодо того яке місце посідає професійна позиція педагога в його педагогічній діяльності.
4. Складіть власну програму вдосконалення професійної позиції.

Після проведення дослідницької роботи впродовж 2022-2023 н.р. та 2023-2024 н.р., вивчення студентами навчальної дисципліни «Загальна педагогіка» та «Методика виховної роботи», проведення практичних занять та організації самостійної роботи із зазначених навчальних дисциплін з дотриманням

теоретично обґрунтованих нами педагогічних умов успішного формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки нами було повторно проведено анкетування та виявлено рівень сформованості активної професійної позиції у майбутніх учителів – здобувачів освіти природничого факультету, груп БХ-22, БП-22, ХІ-22, ФК-22. Динаміка рівнів сформованості активної професійної позиції у майбутніх учителів – здобувачів освіти природничого факультету наведена в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка рівнів сформованості активної професійної позиції у майбутніх учителів – здобувачів освіти природничого факультету

Рівень сформованості активної професійної позиції студентів (гр. БХ-22, БП-22, ХІ-22, ФК-22)	На початку дослідницької роботи (у %)	Після проведення дослідницької роботи (у %)
Високий	27,3	31,4
Достатній	48,2	49,3
Низький	24,5	19,3

Аналіз таблиці 2.6. свідчить про те, що у майбутніх учителів – здобувачів освіти природничого факультету (гр. БХ-22, БП-22, ХІ-22, ФК-22) за два роки навчання (перший та другий курс) та вивчення педагогічних навчальних дисциплін: «Загальна педагогіка», «Методика виховної роботи» знизився низький рівень сформованості активної професійної позиції з 24,5 % до 19,3 %; зріс достатній рівень сформованості активної професійної позиції з 48,2 % до 49,3 %; зріс високий рівень сформованості активної професійної позиції з 27,7 % до 31,4 %. Аналіз одержаних результатів свідчить про те, що в процесі вивчення педагогічних дисциплін на практичних заняттях та під час організації самостійної роботи необхідно забезпечити мотивацію майбутніх учителів до відповідального ставлення до навчання і оволодіння обраною

професією, професійну спрямованість системи педагогічної підготовки, реалізацію задачного підходу та моделювання педагогічних ситуацій під час педагогічної підготовки майбутніх учителів, побудову процесу навчання в педагогічному закладі вищої освіти на принципах педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості.

2.3. Методичні рекомендації щодо формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки

В усі часи і сьогодні проблема удосконалення підготовки високопрофесійних майбутніх учителів залишається однією з найактуальніших для педагогічних закладів освіти. Нова парадигма освіти зумовлює необхідність підготовки учителя-професіонала, який володіє різними видами професійної діяльності, має сформовані професійно-значущі якості, сформовану активну професійну позицію, що дозволяє успішно вирішувати професійні педагогічні завдання під час організації освітньо-виховного процесу в закладі середньої освіти.

Завдання педагогічних закладів вищої освіти допомогти майбутнім педагогам знайти шлях до професійного становлення, інтелектуального, морального і духовного розвитку його особистості. Майбутні вчителі у процесі навчання в закладі вищої освіти мають досягнути особливості своєї особистості, опанувати секретами педагогічної діяльності, сформувати свою активну професійну позицію.

Проведене дослідження щодо формування активної професійної позиції майбутніх учителів переконало нас в тім, що цей процес буде успішним, якщо:

1. Під час організації освітньо-виховного процесу в педагогічному закладі вищої освіти дбати про гуманізацію – утвердження людини як найвищої соціальної цінності, орієнтуватися на особистість здобувача освіти, найповніше розкриття його здібностей, інтересів, можливостей, задоволення його

різноманітних освітніх потреб, виховання власної гідності, свободи, гармонії стосунків з оточуючим світом.

2. Під час організації освітньо-виховного процесу в педагогічному закладі вищої освіти дбати про гуманітаризацію освіти, що покликана формувати духовність, культуру особистості. Від рівня засвоєння базової гуманітарної культури залежить розвиток особистості майбутнього фахівця в гармонії із загальнолюдуською культурою.

3. Перенесенні акценту з навчальної діяльності викладача на активну самостійну пошукову діяльність здобувача освіти. Чим різноманітнішою і продуктивнішою є значима для особистості діяльність, тим ефективніше відбувається оволодіння культурою, майстерністю.

4. Під час організації освітньо-виховного процесу в педагогічному закладі вищої освіти дбати про перехід від переважно інформативних методів і технологій навчання до методів і технологій навчання з використанням моделювання, задачного підходу, елементів проблемності, наукового пошуку, резервів самостійної роботи.

5. Під час організації освітньо-виховного процесу в педагогічному закладі вищої освіти дбати про створення умов для самореалізації, самоствердження, саморозвитку майбутнього учителя.

6. Під час організації освітньо-виховного процесу в педагогічному закладі вищої освіти дбати про перетворення позиції викладача і позиції здобувача освіти в особистісно-рівноправні, дотримуючись при цьому певної послідовності, динаміки: від максимальної допомоги здобувачу освіти у вирішенні навчальних завдань до повної саморегуляції у навчанні і виникненні партнерських відносин.

7. Необхідно забезпечити творчу спрямованість освітнього процесу в педагогічному закладі вищої освіти, що передбачає мотивацію навчальної та інших видів діяльності майбутніх учителів і дає пережити радість від усвідомлення власного росту і розвитку до досягнення власних цілей.

8. Під час організації педагогічної підготовки необхідно використовувати сам зміст педагогічної діяльності, її сутність, мотиви, щоб здобувачі освіти набували педагогічний досвід, який стане стрижнем, підґрунтям їх професійної позиції.

9. Під час організації педагогічної підготовки необхідно дбати про цілеспрямоване, систематичне формування у майбутніх учителів професійної позиції як показника їх професіоналізму з урахуванням особливостей розвитку кожного здобувача освіти, а також особливостей курсу навчання.

Висновки до другого розділу

Перед педагогічними закладами вищої освіти постала гостра необхідність серйозного удосконалення загально-педагогічної підготовки, яка покликана озброювати здобувачів освіти знаннями основ педагогічної теорії та практики, сприяти розвитку критичного та педагогічного мислення, формувати загальні та спеціальні компетенції та компетентності, здатність до саморозвитку, самоствердження, самореалізації, рефлексії та творчої праці, виховувати активну особистість майбутнього учителя з активною професійною позицією.

Вивчення думки викладачів психолого-педагогічних дисциплін закладу вищої освіти свідчить про те, що вони усвідомлюють необхідність формування активної професійної позиції майбутніх учителів та запропонували належну увагу слід приділяти формуванню активної професійної позиції майбутніх учителів під час проведення практичних занять з психолого-педагогічних дисциплін, а також під час організації самостійної роботи з психолого-педагогічних дисциплін.

Проведена дослідницька робота переконала нас в тім, що мотивація майбутніх учителів до відповідального ставлення до навчання і оволодіння обраною професією, професійна спрямованість системи педагогічної підготовки, реалізація задачного підходу та моделювання педагогічних ситуацій, побудова процесу навчання на принципах педагогічної взаємодії,

співпраці та співтворчості під час проведення практичних занять та організації самостійної роботи з психолого-педагогічних дисциплін забезпечує успішне формування активної професійної позиції майбутніх учителів.

Ми переконалися в тім, що формування активної професійної позиції майбутніх учителів залежить від задач, змісту та технологій педагогічної підготовки. Рівень професіоналізму майбутніх учителів, формування їх активної професійної позиції залежить від характеру, спрямованості та системи подання навчальної інформації студентам, від поєднання теоретичної підготовки та напрацюванням індивідуального стилю діяльності та спілкування, від урахування професійних установок та пізнавальної мотивації здобувачам освіти.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі виконано теоретичне й експериментальне дослідження проблеми формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки. Отримані результати роботи дають змогу констатувати про досягнення поставленої мети, вирішення завдань і слугують підставою для узагальнення висновків.

1. На основі опрацювання наукової літератури нами розкрито теоретичні засади формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки; з'ясована сутність ключових понять дослідження («позиція», «позиція особистості», «педагогічна позиція», «професійна позиція», «активна професійна позиція майбутнього вчителя»).

2. Розкрито зміст, структуру, рівні та етапи формування активної професійної позиції майбутнього вчителя у процесі фахової підготовки.

3. Теоретично обґрунтовано та дослідницьким шляхом перевірено педагогічні умови формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки

4. Проведена дослідницька робота переконала нас в тім, що формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки може здійснюватися успішно під час проведення практичних занять та організації самостійної роботи з психолого-педагогічних дисциплін при дотриманні педагогічних умов, таких як: мотивація майбутніх учителів до відповідального ставлення до навчання і оволодіння обраною професією, професійна спрямованість системи педагогічної підготовки, реалізація задачного підходу та моделювання педагогічних ситуацій, побудова процесу навчання на принципах педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості.

5. Підготовлено методичні рекомендації щодо формування активної професійної позиції майбутнього вчителя у процесі фахової підготовки.

Подальшого науково дослідження потребує вивчення можливостей інноваційних технологій навчання у формуванні активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Світанок Європи. Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття. Київ : «МП Леся», 2012. 728 с.
2. Бех І. Д. Готовність педагога до інноваційної виховної діяльності. *Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти : педагогічна майстерність, творчість, технології*. Зб. наук. праць. Харків : НТУ «ХПШ», 2007. С. 41–50.
3. Бойко А. Партнерська педагогіка у вищій школі. *Інновації у вищій школі : перспективи розвитку* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. «Інновації у вищій школі: проблеми та перспективи в освіті і науці». Кременець, 2021. Вип. 5. С. 18-21.
4. Бойко О. Формування професійної позиції майбутнього учителя під час навчання у закладі вищої світи. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3591>.
5. Бойко О. Формування професійної позиції майбутнього учителя початкової школи. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2173/1/стаття.pdf>.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ-Ірпінь : ВТФ Перун, 2005. 1728 с.
7. Волкова Н. Педагогіка : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2007. 616 с.
8. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи. Київ : Центр навчальної літератури, 2011. 384 с.
9. Гончаренко С. У. Гуманізація освіти. Енциклопедія освіти. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 156–158.
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
11. Глузман О. Методологічні засади дослідження університетської педагогічної освіти. *Психологія і суспільство*. 2008. № 2. С. 18–24.

12. Грищенко О. А. Ділова гра як інноваційний метод педагогічної діяльності майбутнього викладача. Вісник Черкаського ун-ту. Серія : Педагогічні науки. 2009. Вип. 157. С. 57–60.
13. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). (1993). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#>.
14. Дубасенюк О. А., Семенюк Т. В., Антонова О. Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія. Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. 193 с.
15. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1038 с.
16. Євтух М. Б. Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі*: зб. наук. праць. Рівне : Волинські обереги, 2002. Вип. 3. С. 170–175.
17. Євтух М., Нісімчук А. Технологія інноваційної педагогічної освіти : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. 453 с.
18. Завалевський Ю. І. Конкурентоспроможний вчитель : теорія і практика : навч. посіб. Чернівці : Букрек, 2010. 216 с.
19. Закон України від 01.07.2014 №1556-VII «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/st>.
20. Закон України «Про загальну середню освіту». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651>.
21. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
22. Зязюн Л. І. Гуманістична парадигма освіти і виховання. *Вища школа України*. 2002. № 3. С. 111–113.
23. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : підр. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.
24. Компетентнісна освіта : від теорії до практики / Н. М. Бібік, І. Г. Єрмаков, О. В. Овчарук. Київ : Плеяди, 2005. 120 с.

25. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (бібліотека з освітньої політики): колективна монографія / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
26. Кондрашова Л. В. Моральна психологічна готовність студента до вчительської діяльності Київ: Вища школа, 1987. 56 с.
27. Красовська Л. І. Формування професійної позиції вчителя у процесі вивчення педагогічних дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 1996. 24 с.
28. Кузь В. Г. Нова освітня парадигма – нові освітні технології. *Педагогіка і психологія*. 2011. № 2 (71). С. 12–18.
29. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 486 с.
30. Кузьмінський А. І., Вовк Л. П., Омеляненко В. Л. Педагогіка: завдання і ситуації: практикум. Київ: Знання-Прес 2003. 429 с.
31. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 495 с.
32. Лабунська Н. О. Методики вивчення і деякі результати оволодіння знаннями з педагогічних дисциплін. *Підготовка фахівця в галузі освіти: Аналіз і оцінка якості*. Полтава, 2016. С. 173–179.
33. Літовка О. П. Зміст та структура професійної позиції майбутніх учителів *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журн. Сумського держ. пед. ун-ту імені А. С. Макаренка*. 2011. № 6–7. С. 219–227.
34. Літовка О. П. Особливості реальної практики формування професійної позиції майбутнього вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журн. Сумського держ. пед. ун-ту імені А. С. Макаренка*. 2015. № 1(45). С. 313–321.
35. Луценко І. О. Методична робота школи як засіб активізації педагогічної позиції вчителя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Кривий Ріг, 1996. 186 с.

- 36.Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. *Педагогіка і психологія*. Київ, 2009. № 2. С. 13–26.
- 37.Максименко С. Д. Загальна психологія : підруч. Вінниця : Нова Книга, 2004. 704 с.
- 38.Москалець В. П. Загальна психологія : підруч. Київ : Ліра–Київ : 2020. 564 с.
- 39.Мороз О. Г., Сластьонін В. О. Підготовка майбутнього вчителя : зміст та організація : навч. посіб. Київ : Либідь, 1992. 96 с.
- 40.Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи / упоряд. : Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Коберник І., Ковтунець В., Макаренко О., Малахова О., Нанаєва Т., Усатенко Г., Хобзей П., Шиян Р. Київ : [б.в.], 2016. 40 с.
- 41.Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова. Київ : Знання, 2007. 495 с.
- 42.Педагогічний словник / за ред. : М. Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.
- 43.Педагогічні технології у безперервній професійній освіті : монографія / за ред. : С. О. Сисоєвої. Київ : ВІПОЛ, 2001. 504 с.
- 44.Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій / за ред. : І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. Київ : «А.С.К.», 2003. 240 с.
- 45.Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ : [б.в.], 2004. 237 с.
- 46.Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 65–69.
- 47.Практикум з педагогіки : навч. посіб. / за заг. ред. : О. А. Дубасенюк. Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. 482 с.
- 48.Пріма Д. Професійна позиція як науковий феномен. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. № 2 (65). 2019. С. 233–235.

- 49.Професійна педагогічна освіта : становлення і розвиток педагогічного знання : монографія / за ред. : проф. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 443 с.
- 50.Професійна освіта : словник / уклад. : С. У. Гончаренко. Київ : Вища шк., 2000. 380 с.
- 51.Про затвердження галузевої Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти. Наказ МОН № 1176 від 14.08.13 року. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/.
- 52.Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» : наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 23.12.2020 № 2736. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>.
- 53.Садова Т. А. Професійна компетентність та готовність до педагогічної діяльності : сутність і взаємозв'язок. URL: <http://vuzlib.com/content/view/331/84/>.
- 54.Словник-довідник з професійної педагогіки / ред.-упоряд. : А. В. Семенова. Одеса : Пальміра, 2006. 272 с.
- 55.Стасюк В. Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти» : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2003. 277 с.
- 56.Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки. Київ : Академвидав, 2003. 502 с.
- 57.Темченко О. В. Педагогічні умови формування професійної позиції вчителя загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2010. 267 с.
- 58.Тлумачний словник української мови. Харків : ФОЛПО, 2002. 543 с.
- 59.Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Кондор, 2011. 628 с.

60. Філософський енциклопедичний словник / голов. ред. : В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
61. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2006. 352 с.
62. Ціпан Т. С. Професійна компетентність сучасного вчителя. *Інноватика у вихованні*. 2016. Вип. 3. С. 174–181.
63. Чернобровкін В. М. Психологія прийняття педагогічних рішень : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2006. 416 с.
64. Чулков Р. О. Активна професійна позиція педагога, її структура та показники. *Педагогічне Криворіжжя : педагогічний альманах*. Кривий Ріг, 2023. Вип. 9. С. 48–49.
65. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
66. Щербань П. М. Прикладна педагогіка : навч.-метод. посіб. Київ : Вища школа, 2002. 215 с.
67. Щербина С. М. Задачний підхід та принцип рольової перспективи в педагогічному процесі – основа активізації професійної позиції студентів. *Педагогіка вищої та середньої школи*. Зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2003. С. 45–50.
68. Щербина С. М. Формування активної професійної позиції майбутніх педагогів в навчально-виховному процесі. *Наукові записки*. Вип. 51. Серія : пед. науки. Кіровоград, 2007. С. 89–93.
69. Щербина С. М. Формування активної професійної позиції майбутніх учителів у процесі педагогічної підготовки педвузу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Кіровоград, 1997. 17 с.
70. Шмоніна Т. А., Глухов І. Г. Сучасні підходи до розуміння поняття «педагогічні умови». URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/3752/3283>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета на тему: «Професійна позиція учителя – ознака його професіоналізму»

Шановні студенти, пропонуємо Вам відповісти на запитання анкети, які дозволять виявити особливості формування професійної позиції майбутнього вчителя. Оберіть відповідний варіант відповіді із запропонованих: «так», «не в повній мірі», «ні».

1. Чи маєте Ви професійні погляди, якими б могли поділитися?
2. Чи готові Ви до здійснення освітньо-виховної діяльності?
3. Чи бажаєте Ви займатися педагогічною діяльністю?
4. Чи відчуваєте Ви потребу в учительській праці?
5. Чи прагнете до підвищення власного професійного рівня?
6. Чи вважаєте Ви важливим вивчення предметів професійно орієнтованого циклу?
7. Чи дбаєте Ви про власні професійно-моральні цінності?
8. Чи дотримуєтеся Ви професійної педагогічної етики?
9. Чи готові Ви працювати з учнями?
10. Чи приносить Вам задоволення робота з учнями?
11. Чи бачите Ви в кожному учню особистість?
12. Чи вірите Ви у здібності учня?
13. Чи виявляєте ви наполегливість у оволодінні професійними знаннями, уміннями та навичками?
14. Чи прагнете Ви до напрацювання власного стилю діяльності?
15. Чи відчуваєте Ви задоволення від педагогічної діяльності?
16. Чи притаманне Вам прагнення до впровадження інновацій?
17. Чи дбаєте Ви про успіх у майбутній педагогічній діяльності?
18. Чи готові Ви до розв'язання професійних задач?
19. Чи готові Ви до діалогічної педагогічної взаємодії?
20. Чи дбаєте Ви про формування особистісної професійної позиції? Чи згодні Ви з думкою, що професійна позиція учителя є ознакою його професіоналізму?

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА У КОНТЕСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КОНТРАВЕРСІЙНОСТІ

сертифікат
засвідчує, що

Р.О.Чулков

25 травня 2023 року взяв участь у роботі науково-практичного семінару КДПУ "Неперервна освіта у контексті глобалізаційних змін:

Шляхи подолання контраверсійності"

(6 годин - 0,2 кредита)

ПРОРЕКТОР З НАУКОВОЇ РОБОТИ
КРИВОРІЗЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

В.Гаманюк

